

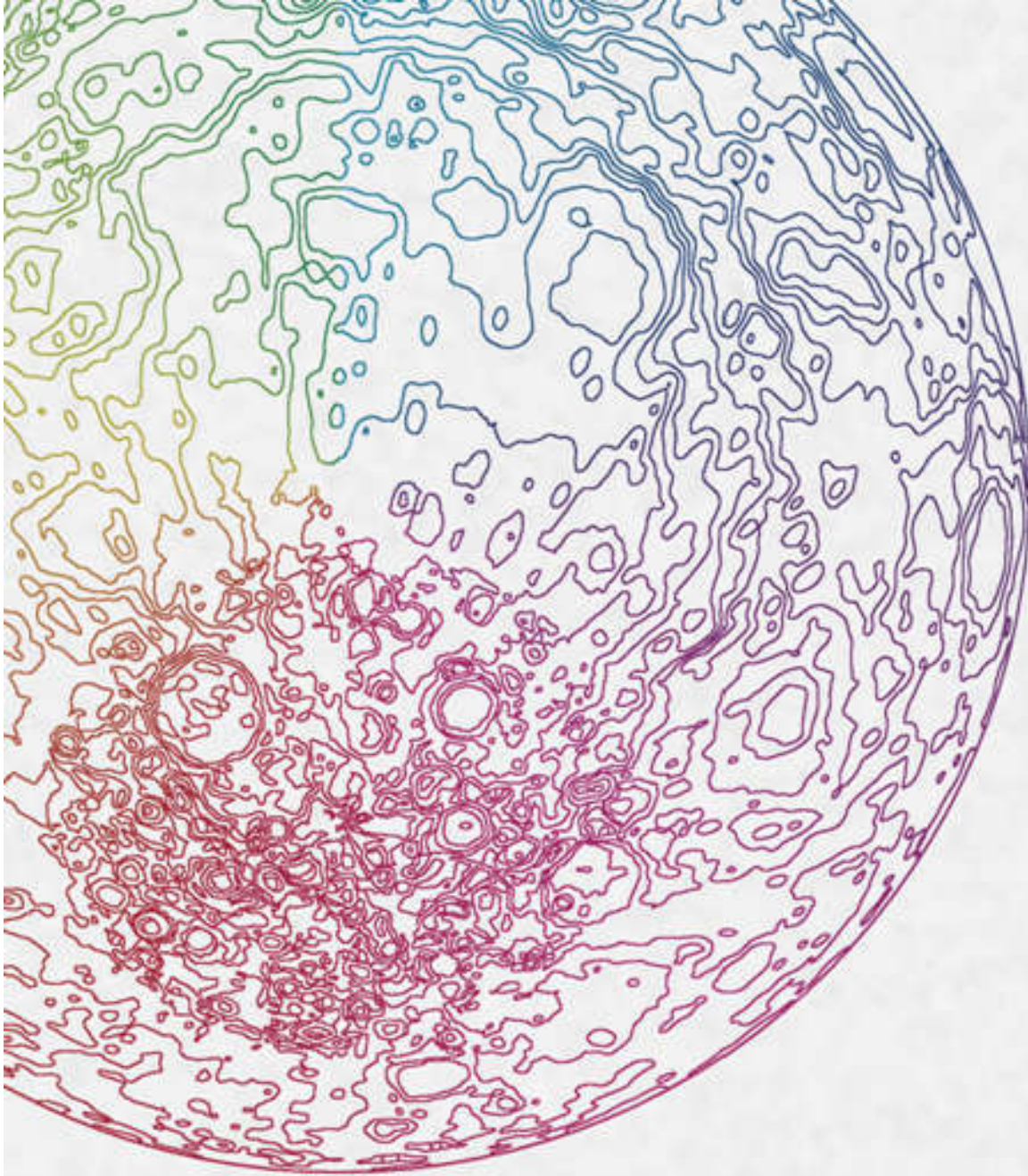
ONTO

Online Psikoloji Dergisi

2014
No 05

www.ontodergisi.com

Editör
Mehmet Karasu

Tasarım
Erdem Ömürş

İçindekiler

Önsöz (4)

Yalnızlık ve Küreselleşme (5)

Entropi ve İnsan Doğası (8)

Zamansal Perspektifler ve Ayartılma (11)

Kendini Düzenleyen Varlık: İnsan (15)

Psikolojide Teorinin İmkânı (19)

Psikososyal Bakıştan Bir Olgı: Aşiret (22)

Anne-Baba Tutumları (26)

Sophie'nin Seçimi (32)

Gurbetçi Şaban (35)

Süregiden Notlar-4 (40)

Online Araştırma (42)

V for Venus (43)

Bu sayı,
bilgiyle uğraşarak gerçeği anlamaya çalışan düşünce işçilerine ve
bilgiye sahici değer verenlere adanmıştır.

YALNIZLIK VE KÜRESELLEŞME

Mehmet Karasu*

Tek başına olmak ve yalnız olmak...
Tek başına (*alone*) olmak, insanın kendi etrafında kimseciklerin olmamasına karşılık gelir ve bu kavram bir nitelik belirtir. Tek başına olmak, kendi varlığını çoğu kez diğeriyle girdiği ilişki üzerinden kavrayan insan türü için, uzun vadede muhtelif psikolojik çalkantılara neden olabilir. Yalnız (*lonely*) olmak ise ruhi olarak yalın olmaya denk gelir ve bir hâldir. Biraz daha genişletirsem, yalnızlık öznel ve 'biricik' yaşantıların yani özel anlamıyla şahsi fikir ve duygu hâllerinin diğeriye doğrudan ve tam olarak aktarıl(a)maması ya da diğeriye bu hâlleri anla(ya)mamasından kaynaklanan varoluşsal bir meseledir. Kimisi için üretimin ve kendini tanımanın temel tetikleyicisi, kimisi içinse varoluş vakumunun en görünür hâlidir. Dahası, değerli bir 'şey'ini kaybettiğinde beliren, paylaşılması mümkün olmayandır.

Küreselleşme sakızlaşmış bir kelime...

Küreselleşmeyi psikolojinin durduğu yere göre anlamaya çalışırsam, bireyin diğeri (yakındaki) ve ötekiyle (uzaktaki) olan temasındaki çeşitliliğin ve sıklığının artması olarak tanımlayabilirim. Sürekli ve artan oranlarda yeni yüzlere ve bilgilere maruz kalmak, tek başına kalma ihtiyacımızı daha da belirginleştirdi. Fakat insanlardan kendimize kaçma girişimlerimizde yani tek başına kalmayı denediğimiz zamanlarda, dolayım katarak da olsa, insanlarla teknolojik aygıtlar yoluyla yeniden 'bir'likte olmamız, tek başına kalışın içeriğini ve sınırlarını yalnızlığa doğru değiştirdi. Yanımızda pek çok insan varmış gibi ama aslında hiç kimse yokmuş gibi hissetmeye başladık, bize ağır yüküyle eşlik eden boşluk ve anlamsızlık hisleriyle. Bu süregelen varoluş sancısı ve halsizliğiyle kimisi sadece cinselliğe ve tüketim davranışlarına odaklanarak, kimisi de sadece mistisizme sığınarak başa çıkmaya çalıştı. Oysa hissettiğimiz, sadece bir 'şey'e odaklanarak halledilemeyecek kadar o 'şey' den fazla bir şeydi...

Artan nüfus, kent içinde toplu hâlde bulunan bağlamlarda görünür olmaktadır. Belediye otobüsleri, cuma namazı çıkışları, sıkışık devlet daireleri ve bankalar, çokluğumuzla doğrudan yüzleştirdiğimiz alanlar olması açısından, kentli insanın zihninde pek de olumlu çağrışımlara neden olmayabilir. Ve bu olumsuz çağrışımlar, sırf bu dünyada var olduğumuz için hissedebileceğimiz en derinimizdeki varoluşsal krizleri-

* Araş. Gör.

mizi (ölüme, yalnızlığa, anlama ve özgürlüğe dair) tetikleyerek ortaya çıkartabilir.

Teknolojik aygıtlar yoluyla inşa ettiğimiz sanal kimliğimiz, gerçek kimliğimizin yalnızca diğerleri tarafından arzulanan kısımlarıyla şekillenmeye başladı, çeşitli sosyal medya ödülleriyle. Hâl böyle olunca tatminsizlik duygusuna eşlik eden ‘mış gibi yaşantılar’ımızın miktarı da arttı. Gerçek kimliğimizden ayrı sergilediğimiz ve gerçek olması için ısrarla çabaladığımız eylemler, zihinlerimizdeki bilişsel yükü artırarak yalnızlık hissini daha şiddetli yaşamamıza kapı araladı, gizli-den gizliye.

Modern zamanlarda yalnızlık hissini daha şiddetli yaşamamıza neden olan bir diğer faktör, hayata ve kişilere dair beklentilerimizle gerçekte var olan arasındaki farkla doğrudan yüzleşmemizdir. Eskiden de insanlar beklentileriyle gerçekte olan arasındaki farkın derinliği ölçüsünde yalıtımı ve yabancılaşma hissini yaşıyor olmalıydı fakat bu zamanın öncesinden belki de bir farkı, beklentilerle gerçek arasındaki farkı, daha silik ya da suni bir sosyal destekle karşılamaları ve dolayısıyla varoluş vakumuna çıkamamak üzere çekilmeleridir.

Yönetmek ve başa çıkmak arasındaki fark...

İyi yaşanmış bir hayatın bir ölçütünün maruz kaldıklarımızı yönetebilmek olduğuna inanırım. Yalnızlığı za-

manın ruhunun doğal bir çıktısı olarak ele alırsam, yalnızlığı bazı bağlamlarda mesela bireyselleşmenin abartılması durumunda bir tercih olarak kabul etmekle birlikte, yalnızlığın nispeten maruz kaldığımız bir durum olduğunu söyleyebilirim. Maruz kaldıklarımızla başa çıkmaya çalışmak, insanın kendisini daha fazla yıpratması ve hâlihazırdaki enerjisini boşa harcanmasıyla neticelenir. Oysa yalnızlığı yönetmek, a priori olarak var kabul ettiğim varoluşsal bir krizi, hayatın içine en verimli şekilde nasıl yedirebilirim ve yalnızlıktan nasıl yararlar sağlayabilirim sorularına cevap vermekten oluşur. Örneğin, yalnızlık neticesinde hissedilen yoğun boşluk ve tatminsizlik hislerini tüketim yaparak geçiştirmeye çalışmak yalnızlıkla başa çıkmaya karşılık gelirken, bahsi geçen boşluk ve tatminsizlik hislerindeki acizlikten sahici eksiklik duygusu hissederek bu durumdan güç devşirmek ve bu gücü her türlü üretimin temel tetikleyicisi hâline getirmek yalnızlığı yönetmeye karşılık gelir. Buna benzer karşılaştırmalar çoğaltılabilir.

İnsan yalnızlığa dair bir farkındalık geliştirse de, yalnızlığı şiddetli yaşadığı dönemlerde bu farkındalığının bir işe yaramadığını düşünebilir ve gerçekte de bu farkındalık o süreçte gerçekten bir işe yaramaz. Böyle durumlarda hissedilen yalnızlığı, dünya sistemine karşı vücudun verdiği *doğal bir tepki* olarak anlamak ve çaresizce sürece kendini bırakarak ona *maruz kalmak* yalnızlığın şiddetlendiği süreci yaşarken sade-

ce işimizi kolaylaştırmakla kalmayabilir, aynı zamanda daha sonraları, mesela yalnızlığın şiddetinin azaldığı dönemlerde, fark edilebileceğimiz kazanımları górdüğümüzde bizleri tahmin edebileceğimizden daha fazla şaşırtabilir.

Değerli arkadaşlarım Emrah Kaya ve Burak Çıracı'ya katkılarından dolayı teşekkür ederim.

ENTROPİ VE İNSAN DOĞASI

Ahmet Okkol*

Entropinin en basit tanımı şudur: 'Kâinatta her şey, kendini minimum enerji ve maksimum düzensizliğe çekmek ister.' Yani her şey ama her şey dağılma ve bozulma eğilimindedir. Dalından koparılmış bir elmanın giderek bozulmaya başlamasını buna örnek verebiliriz. Hatta dalından koparmasanız da bir süre sonra elma düşüp toprağa karışacak ve bozulacaktır. Oysa bir zamanlar tüm düzenliliği ve fonksiyonelliğiyle mükemmel bir elmaydı. Onu yiyebilir ve onun size verdiği minik de olsa enerjiyle metabolizmanızı besleyebilir ve kendinizin düzenini koruyabilirsiniz.

Entropiyi zaman ekseninde ele almak gerekir. Bir vazo kırıldığında onu tekrar eski hâline getiremezsiniz. Yani düzenli olan vazo entropiye uğramış ve düzenini kaybetmiş, düzensiz olmuştur. Geri de alamazsınız. Yani entropi zaman gibi doğrusaldır. Zamanın doğrusal olduğu şimdilik bir ön kabul, Einstein bunu

öne sürmüştü ama kuantum mekaniği teoremlerinden sonra bu teori büyük ölçekte çökmüş görünüyor. Bunun anlamı basitçe, şu an hem dünü, hem bugünü, hem de yarını yaşıyor olabiliriz ya da yaşayan yapılar, maddeler olabilir. Yine de bu da sadece bir teodir o nedenle gözlem veren teori zamanın doğrusallığıdır. Yani şimdilik zaman eğilip bükülebilen bir çubuk gibi ve deterministik. Yani sebep ve sonuçlar var. Zamanın doğrusal ya da noktasal olmasından bağımsız olarak, algılanan zamanın determinist yapısı değişmez. Yani önce vazoya çarparsınız, vazo yere düşer ve kırılır. Vazoyu bir zamanlar düzenli, kırık olmadığı bir ana geri döndüremezsiniz. Zaman gibi doğrusalderken bunu kastediyoruz. Geri döndürülemez. Ama zamanın doğrusallığı da, entropinin doğrusallığı da şu anki gözlemlerimiz doğrultusunda bir ön kabuldür. Bunları dogmalaştırmamak gerekiyor. Değişebilir.

Evrendeki her şey dağılır. Galaksiler birbirinden uzaklaşır, güneş ısısını kaybeder günden güne, bundan 5 milyar yıl sonra da olsa bu ısı kaybı yüzünden bir gün o da ölecektir. Evren topyekün bir gün tüm enerjisini kaybedecek ve geriye tek bir parıldayan yıldız bile kalmayacaktır. Tamamıyla 'yok' olacaktır. Tabi hiçbir şey yok olmaz, sadece form değiştirir. Bu dağılışın sonucunda ortaya ne çıkacağını, çıkabileceğini bir önceki sayıda *Zaman-Kader* ve *İnsan* yazımızda açıklamaya çalışmıştık. Bu süre hesaplamalara göre çok çok uzun süreler sonra olaksa bile bir gün olacaktır.

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF mezunu

İnsan entropiye uğrar, hücreleri ölür, kendi ölür... Boşuna termodinamiğin ikinci yasası değildir entropi. Entropiden hiçbir şey kurtulamaz.

İnsan da kurtulamaz. İnsanlar da aynı elma gibi bozulma eğilimindedir. Giderek hem fiziksel olarak hem de düşünsel olarak dağılırız. Misal, baskı ile kontrol altına alınan toplumlar o baskıyı kırmak isterler. Çünkü baskı onları bir düzene sokmak ister ancak toplum daha düzensiz olmak ister. Aynı bir şişedeki gaz gibi. Şişeyi açtığınızda gaz daha düzensiz olan dış ortama kaçmak ister, oysa şişenin içinde düzen vardır. Belki de o nedenle bazı devletlerde periyodik aralıklarla darbeler oluyor. Darbe ve devrimlerle tekrar kurulan düzen, yıllar içinde entropiye uğrayarak düzensizleşiyor ya da daha doğru bir ifadeyle düzensizliğe kaçmak istiyor ve sorunlar çıkıyor. Ayaklanmalar ve baskıya direnişler sonucunda kurulu düzeni değiştirmek için yapılan darbenin sağladığı düzen de yıkılıyor ve bu böyle sürüp gidiyor. Belki de toplum kendi içinde bir denge arayışına gidiyor ve darbeler ayaklanmalar bu denge arayışının neticesinde oluşuyor. Şişeye yeni sıkıştırılmış bir gazı çıplak gözle gözlemlene olanağımız olsaydı, gazın ilk önce şişenin içinde kaotik bir şekilde dolaştığını ve daha sonra her gaz molekülü durulsa bile yine de şişenin kapağına doğru bir baskı yaptığını gözlemlerdik. Toplumsal davranış kalıpları ile doğa kanunları arasında benzerlik olması aslında beklenen bir şeydir. Çünkü topraktan yani doğadan

yaratılmışızdır ve aynı yasalara tabiyizdir. Bu bağlamda insan psikolojisinin doğa bilimleriyle irdelenmesi gerektiğini savunabiliriz, çünkü bazı olguların çok basit açıklamaları olabiliyor.

Duygularımız da entropiye uğrar. Severiz, sevdiğimizde sanki hayatın anlamını bulmuş gibiyizdir. Sanki hayatta doğru yer ve doğru zamanda, tam da olması gereken yerdeyizdir. Hayatınızı düzenli hissedersiniz, doğru hissedersiniz. Ama bir süre sonra sebepsiz yere bozulur bu düzen. Ya karşınızdaki ya da siz artık bu düzeni istemezsiniz. Bazen aldatır, bazen aldatılırsınız bu düzeni gizli gizli yıkmak için. Bir süre sonra da ayrılırsınız. Düzen bozulur, entropiye uğrarsınız. Entropiye uğramak demek değişmek, dönüşmek demektir aslında. *Batman: Kara Şövalye* filminde doğadaki kaosu temsil eden Joker karakterinin bir sözü vardır:

‘Ya iyi olarak ölürsün, ya da kötüye dönüşecek kadar uzun yaşarsın’

Her yeni başlangıcın istisnasız bir katili vardır: entropi. Odanızı toplarsınız, bozulur. Çiçek yetiştirirsiniz, solar. Mutlak sonu getiren entropidir.

Zaman geçtikçe entropiye uğrarız ya da entropiye uğradıkça, bozuldukça, dönüştükçe değiştikçe zaman geçer. Hangisi hangisini meydana getiriyor tam olarak net değildir. Zaman ile entropi arasında grift,

simbiyotik bir ilişki vardır. Bir elmayı -273 santigrat derecede dondurursak zaman o elma için geçmez gibi görünür, çünkü artık entropiye uğramıyor, bozulmuyordur. İnsan da zaman içerisinde ilerledikçe, düşünceleri ve kişiliği değişmelere uğradıkça kendi zaman algısını yaratır. Yaşamımızda kökten değişikliğe uğradığımız zamanlarda zaman sanki daha hızlı akıyor gibidir. Yıpranırız, yoruluruz, beden ve ruhen entropinin hızı artar. Zaman da daha hızlı akıyor gibi gelir. Zaman, insan algısı ve entropi arasındaki bu grift ilişki, deneyimi yaratır. Deneyim bir sonraki nesle aktarılır ve süreç işlemeye devam eder. Doğada da bir elma tohumu yere düşerek yeni bir elma ağacı meydana getirir. Bozulan, entropiye uğrayan bir yapıdan yeni bir düzenli yapı oluşur. Canlılık entropiyle bir savaş içerisinde gibidir. Hâliyle doğanın bir sonucu olan insan da entropiyle savaşında ön saflarda yer alır. İnsan doğasının, düşüncelerinin kaotik yapısı da bu savaşın getirisi.

Havva ile Âdem bilgi elmasından yerken tüm bunları düşünmemişti belki ama artık o elmanın suyu damarlarımızda geziyor ve entropiye karşı bir bayrak yarışında, yeni elma ağaçları yeşertmek için tohumlar eken ellere can veriyor. Hedef bilgi ağacının değil, hayat ağacının elması olmalı...

Kaynaklar

Roger, P. (2004). *Fiziğin Gizemi - Kralın Yeni Usu 2*. (11. Baskı). (T. Dereli Çev.) Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

Ruelle, D. (1998). *Rastlantı ve Kaos*. (10. Baskı). (D. Yurtören Çev.) Ankara: TÜBİTAK Yayınları.

ZAMANSAL PERSPEKTİFLER VE AYARTILMA

Turan Gündüz*

Hayat ayartılmalar bütünüdür. Final sınavınıza çalışmanız gerekirken, hafif esintili güzel yaz havasının sizi dışarıya çağırmasının ya da artık yaşamın neredeyse bir parçası hâline gelmeye başlayan sosyal ağlarda dolaşmanız gerektiği hissinin ya da kız veya erkek arkadaşınızla vakit geçirme isteğinizin size verdiği hazzı ve cezbediciliğini düşünün.

Diyet yapmaya kafaya koyan ve her gün tekrar tekrar diyet başlayan, yeterli kazancı sağlamasına rağmen bir türlü kenara para ayıramamaktan yakınan kişiler, bizlere pek de yabancı gelmeyecektir. Bu isteklerin gerçekleşmemesinin sebebi, genellikle istediğimiz hedeflere ulaşmamızı engelleyebilecek uyarıcıların cezbetme ve bizleri baştan çıkarma potansiyellerine karşı koyamama durumudur. (örneğin, diyet yapma

düşüncesine sahipken gördüğümüz frambuazlı pasta-ya yenik düşmek gibi). Fakat bunun tam tersi de bizlere yabancı gelmeyecektir. İlk örneğimde bahsettiğim hazları bir kenara itip bazen sıkılsa da ilerisi için kazanç ve kayıpları düşünerek ders çalışmayı seçenleri kendimizden ya da etrafımızdaki insanlardan hatırlayacağız. Örnekleri çokça çeşitlendirmek mümkün olmakla birlikte görüldüğü üzere etrafımız, bazı hedefleri gerçekleştirmemize engel olabilecek veya geciktirebilecek oldukça çekici bir takım uyaranlarla kuşatılmıştır ve bu uyaranlara farklı bireyler farklı tepkiler vermektedir. Bu bağlamda, uyaranlara verdiğimiz farklı tepkilerin, benimsediğimiz farklı perspektiflerin veya uyaranların bizi baştan çıkarma potansiyellerine gösterdiğimiz toleransların hayatımızı nasıl etkileyebileceği sorusunun oldukça önemli olduğu gözükmektedir.

Hepimiz hayatımızı farklı inanç ve algılar çerçevesinde yaşarız. Ünlü sosyal psikolog Philip Zimbardo, zamanın gizli gücü konusundan bahsederken yaşama ilişkin algıların farklılıkları neticesiyle oluşan ve bireylerin farklı derecelerde benimsedikleri 6 farklı zaman perspektifi ortaya atmıştır. Perspektifler hepimizin bildiği 3 zaman dilimine (geçmiş, şimdiki, gelecek) yayılmış ve her bir zaman dilimi iki biçimde şekillendirilmiştir:

* Araş. Gör.

1-Geçmiş odaklı (olumsuz geçmişe odaklı, olumlu geçmişe odaklı)

2-Şimdiye odaklı (hazza odaklı, kadere odaklı)

3-Gelecek odaklı (ileri odaklı, ölüm sonrası yaşama odaklı)

Yukarıdaki zaman perspektiflerini çok fazla detaya girmeden kısaca tanıtmak yararlı olacaktır. Geçmiş zaman perspektiflerini benimseyen yani daha çok geçmişe odaklı insan tiplerinden bazıları hayatlarını geleneksel aile ritüelleri, geçmişteki olumlu, mutlu anılar gibi olumlu geçmişe göre değerlendirip ona göre yeni bir takım davranışlara karar verirken, bazıları da daha önce yaşadığı pişmanlıklar, hatalar gibi olumsuz yaşantılar üzerinden bunu gerçekleştirir. Şimdiye odaklanan bireylerin bir kısmı o andan zevk almaya odaklanarak hayatlarına hedonik (hazcı) bir biçimde yön vermekteyken, öte yandan şimdiye odaklı insanların bir kısmı da hayatlarına fatalizm (kadercilik) temelinde yaşanan tüm olgu ve olayların daha önceden belirli bir güç tarafından belirlendiğini düşünerek yön verirler. Geleceğe odaklı bireylerin bazıları ilerideki kazanç ve kayıpları hesaplayıp ona göre hareket ederken bazıları ise daha da ilerisini, ölüm sonrası yaşamı düşünerek hayatlarına yön verirler. Tüm bu zaman perspektiflerinin bir kısmını kendimize uygun bulmakla birlikte toplumda hemen her türünden örneğini görmek pekâlâ mümkündür. Peki, farklı

zamanlara odaklı yaşayan insanların aralarındaki farklar o kadar önemli midir?

İşte tam da bu noktada ilk olarak Walter Mischel'in ve daha sonra da Philip Zimbardo'nun gerçekleştirdiği *The Marshmallow Experiment* adlı deneyden bahsetmek faydalı olacaktır. Çok kısaca özetlenecek olursa, deneyde küçük yaştaki çocuklara (3-6 yaş), marshmallow (lokum benzeri şekerleme) kazandıkları söylenir ancak çocuklar marshmallow'u yemeden önce deneyci çocuklara: *'bir işim var, birazdan döneirim, eğer beni beklersen fazladan bir marshmallow daha alacaksın'* şeklinde bir ifade sunar ve odadan ayrılır. Tabi ki burada çocuklara marshmallow sevip sevmedikleri önceden sorulmuş, eğer sevmeyen varsa sevmeyenlere çikolata gibi sevdikleri ödülleri sunularak aynı işlem yapılmıştır. Sonuç olarak deneyci geri döndüğünde kimi çocuk elindeki tek marshmallow'u yerken, kimisi ekstradan bir marshmallow daha almak için deneycinin odaya gelmesini beklemiştir. Gözlemlenebileceği gibi kimi çocuk dayanamayıp sunulan ödül anında yerken; kimisi ise ileride elde edebileceği kazancı düşünerek yeme davranışından vazgeçmiş ve bir süre bekledikten sonra daha fazla kazanç elde edebilmiştir. İkinci ödülün geleceğini bildiği hâlde beklemeden elindeki tek ödüle razı olan çocuklar *'temptation'*a maruz kalmış yani ayartılmış, tabiri caizse marshmallow tarafından baştan çıkarılmıştır. Ayartılmaya maruz kalan çocuklar gelecek

odaklı düşünmemiş bunun yerine şimdi odaklı düşünüp o andan zevk alma yoluna gitmişleridir. Hâlbuki marshmallow'un cazibesine yenik düşmemeye gayret eden, yani gelecek odaklı düşünen çocuklar, şimdi odaklı düşünen çocukların elde ettikleri hazı onlar kadar erken almamış olsalar bile, daha sonrasında daha büyük bir kazancı ve hazı elde etmeyi başaramışlardır. *Marshmallow Experiment* deneylerinin sonuçları incelendiğinde ise çarpıcı bulgular göze çarpmaktadır. Deneye katılan çocukların büyüdüğündeki durumları karşılaştırılmış ve şimdiye odaklananlar ve geleceğe odaklananlar arasında oldukça çarpıcı farklar ortaya konulmuştur. Sonuçlara göre, gelecek odaklı çocukların okula uyumlarının diğerlerine oranla oldukça yüksek olduğu, yardımsever, işbirlikçi ve kendinden emin oldukları, daha az kavgaya karıştıkları görülürken, şimdiye odaklanan çocukların daha karamsar, kıskanç ve kararsız kimseler oldukları gözlenmiştir. Ayrıca bu iki grubun, Amerika'da yüksek okul ve üniversitelere girerken kullanılan ve puan aralığı 200 ile 800 arasında değişen SAT (Scholastic Aptitude Test) testi sonuçları karşılaştırıldığında gelecek odaklı çocukların SAT puanlarının diğerlerinden yaklaşık olarak ortalama 250 puan yüksek olduğu saptanmıştır. Görüldüğü üzere bu deneyden elde edilen sonuçlar, zamansal perspektif algısının göz ardı edilemeyecek farklar oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Aslında hepimiz hayata şimdi odaklı, hedonistik bir yönelimle başlarız. İd'in getirdiği, hazzı odaklanma ve acıdan kaçınma davranışı yaşamımızın en başında bizimle beraberdir (Bebeğin acıktığında hemen ağlayıp memeye yani doyuma ulaşma isteği gibi). Fakat büyüdükçe, süperego geliştikçe, gerek aile içindeki eğitimlerle gerekse okulda verilen eğitimlerle bu hedonistik anlayıştan uzaklaşmaya, süperegonun çok daha fazla devreye girdiği bir hâle dönüşmeye başlarız. Yani bir bakıma çeşitli bilgiler yüklenilerek gelecek odaklı hâle getirilmeye çalışırız (tüm toplumlar için geçerli değil). Her ne kadar belirli bir zaman perspektifi ve tarzı gelişmiş olan insanların bu yönelimlerini değiştirmek kolay gözükmesine de nasıl ki id'in bir an evvel elde etmek istediği hazları, toplum için uygun görülmediği zamanlarda süperegomuz aracılığıyla bastırıp bu davranışlardan uzak durabiliyorsak, benzer bir mekanizma ile gelecek odaklı düşünebilme yetisini şimdiye odaklı düşünebilme yetisinin önüne zaman zaman koyabiliriz. Gelecek odaklı olabilmeyi geri plana itip şimdiye odaklanmayı tercih ettirecek bir başka etmenin de hedeflerin *belirsizlik derecesi* olabileceğini düşünüyorum. Gelecekte beklenen kazanç belirsizse bireyler böyle durumda çoğu kez ilerdeki belirsiz hedef için şimdiki hazdan olmayı tercih etmezler yani ne için neden vazgeçtikleri konusunda içsel sorulara yanıt bulamazlar ya da bulmaya çalışmazlar. Bu nedenle hedeflerimizin belirlenmesinin o hedefe ulaşmada göstereceğimiz davranışların

şekillenmesinde de önemli bir nokta olduğunu ayrıca belirtmek isterim. Gelecek odaklı düşünebilmeyi ve bunun getirilerinin neler olabileceğine ilişkin bilgileri Zimbardo'nun deneyin dışında çevremizdeki bireyleri uzun vadeli gözleyerek de elde edebilmemiz mümkün gözükmemektedir. Örneğin çevremizdeki başarılı meslektaşlarımızın ya da üst düzey unvanlara sahip kişilerin özgeçmişleri bile incelendiğinde birçok faaliyetlerde bulundukları akademik başarılarını yüksek tuttukları gibi birçok bilgi göze çarpacaktır. Ya da çok bilgili ve hayran kaldığınız hocamız bilgi birikimini çok kitap okumaya ve belirli faaliyetlere katılmaya borçlu olduğunu söylediğini duyabiliriz. Peki, bu faaliyetler ve başarılar gelecek hesapları yapılarak zamanında belirli hazzardan uzak kalmayı sizce de gerektirmemiştir? Belki de yapılan bu fedakârlıklar bazen istekli ve çokça doyum ve haz elde edilerek yapılmış olabilir, ancak genel anlamda bakıldığında aslında daha yüksek haz verebilecek başka eylemler ile o an için diğer eylemlerle kıyaslandığında hiç de çekici gelmeyen eylem arasından bir seçim işlemi yapılmaktadır. Bu örnekler farklı alanlarda çoğaltılabilir. Elbette hayatın odak noktasının tamamen geleceğe yönelik olması doğru olmaz. Hayatın her anında gelecek odaklı düşünüp sürekli hazları ertelemek hayatı yaşanılır boyuttan bir miktar uzaklaştırabilir. Burada bence önemli olan bu bilgiler ışığında geleceğe odaklanmanın katkılarını da göz önüne alıp optimum düzeyi yakalayabilmektir.

Kaynaklar

https://www.ted.com/talks/philip_zimbardo_prescribes_a_healthy_take_on_time

KENDİNİ DÜZENLEYEN VARLIK: İNSAN

Ömer Taha Sözer*

Kendilik düzenlemesi (self regulation) olarak ifade ettiğimiz bu kavramdaki *kendilik* sözcüğü benlik, öz olarak değil de daha çok kişinin kendisine çeki düzen verebilmesi, düzenleyebilmesi, kontrol altına alabilmesi yönünde ele alınmıştır. Yazının geri kalan kısmını da yine bu bağlamda sürdüreceğim. Öncelikle şunu ifade etmek istiyorum ki; davranışları kontrol altına almak, yönlendirmek, öncüllerini ve sonuçlarını düşünebilmek sadece insan türüne ait bir beceri olsa gerek. Örneğin, yoğun açlık hissine karşı önünde bulunan yemeği yemek veya yememek arasındaki tercihi eğitilmemiş hayvanlar yapamamaktadır. (Tabi burada ve yazının geri kalan kısmında bedensel, zihinsel, ruhsal sağlık şartını unutmamalıyız). Fakat ne var ki ruh sağlığı hizmetlerinden sosyal ortamlara kadar karşılaşılan problemlere baktığımızda önemli oranda kişilerin kendisini

düzenleyebilmesi ile ilgili yaşanan problemlerle karşılaşıyoruz. Mesela; sigara alışkanlığı, aşırı yeme, aşırı cinsellik, görevleri erteleme, bir işi devam ettiremem, öfkeye hâkim olamama vs. birçok örnek verebiliriz. Kendilik düzenlemesi ile ilgili ne kadar yazılsa konuşulsa azdır. Ancak bu yazıda özellikle değinmek istediğim nokta; insanlar yaptıkları davranışların neticesinde zarar göreceklarını bildikleri hatta bu davranışları uygulayıp olumsuz neticeleriyle karşılaştıkları hâlde neden bu zararlı davranışları devam ettirmekte-ler?

Vicdan, özgür irade, bilinçlilik gibi kavramlar insanlığın ömrü kadar eski ve bir o süredir de tartışılan konular olduğu için burada bu konu üzerinde herhangi bir tartışma ve sorgulamaya yer vermeyeceğiz. Ancak her ne kadar kendilik düzenlemesi sürecinin nasıl gerçekleştiğini çok iyi bilemesek de insanın kendi davranışlarını artıran, azaltan, düzenleyen veya kontrol edebilen bir yanı bulunmaktadır. Kendilik düzenlemesinin gerçekleşmesi için bazı öneriler bulunmaktadır. Örneğin, arzu edilen neticeyi elde edebilmek için kişinin açık ve tutarlı standartları olmalıdır. İkincisi; kişinin kendisini ve davranışlarını gözlemleyebilmesi (monitoring) becerisidir. Böylece arzu edilmeyen duygu, düşünce ve davranışlar tespit edilebilir. Üçüncü belki de en zor olan kısım; arzu edilen davranış standartlarını yerine getirmek için harekete geçmek. Yakın bir zamanda gireceği sınavın farkında olmasına ve bu sı-

* Araş. Gör.

navda yüksek puan almak isteyip de çalışmayan veya yataktan çıkamayan ve aynı zamanda boşa giden vaktinde farkında olan bir bireyin acaba problemi nerededir? Bu kişinin yeterli standartları olduğunu varsayarsak veya kendini gözlemlene becerisi olmasına karşın arzu edilen neticeyi elde edememesi neden? Veya sigara bağımlısı birisi kendisine zarar verdiği farkında olmasına karşın neden bu davranışta devam etmektedir?

Çok sayıda araştırma neticesinde psikolojik tepkilerin inertia diye tarif edilen (dilimize *atalet* olarak çevrilse de fizikten ödünç alınan ve mevcut durumu değiştirememek anlamında kullanılan) bu kavramla yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir ve bu tepkilerin yarıda kesilmesi zordur. Inertia kavramı; hareket hâlindeki bir bedenin onu kuvvetlendirecek bir güç kazanmasını ifade eder. Bu yüzden kesilmesi oldukça güçtür. Psikolojik süreçler tam olarak böyle olmasa da bir çeşit inertia kazanabilmektedir. Tepki ne kadar uzun süre devam ederse, o kadar kuvvetli inertia kazanmakta ve o derece yarıda kesilmesi zorlaşmaktadır. Bu bağlamda etkili bir kendilik düzenlemesi için müdahalenin ya da kesintinin mümkün olduğunca erken olması gerekir.

Inertia kavramıyla birlikte ele alınması gerektiğini düşündüğüm diğer kavram ise dikkat etme (attention) kavramıdır. Davranışın bilişsel kontrolü modellerinin

birçoğu dikkat etme kavramıyla başlar, çünkü bilgi işleme sürecinin ilk aşaması bir şeye dikkat etmek veya bakmaktır, diyebiliriz. Netice itibarıyla kendilik düzenlemesi sürecinde dikkat etmenin yönetilmesi önemli bir yerdedir. Duygu, düşünce, ruh hâli, görev performans süreci, iştah ve dürtülerin kontrol edilmesi kendilik düzenlemesi için çok önemlidir. Inertia kavramıyla ilişkilendirdiğimizde dikkat sürecinin dikkatli bir şekilde yönetilmesi, istenmeyen davranış sürecinin başlatılmamasını sağlamaktadır ki kabul edilemeyen sonuçların önlenmesinde oldukça önemlidir. Eğer dikkat süreci kontrol edilemezse istenmeyen tepki süreci başlayacak ve inertia kazandığı için durdurulması da güçleşecektir. Kısaca bir şeyi başlandıktan sonra üstesinden gelmekten baştan çıkartmamak (temptation) daha kolay gözükmektedir.

Dikkat Kontrolü

Dikkat kontrolünde (attention control) önemli bir kavram olan aşkınlıktan (transcendence) bahsedeceğiz. Aşkınlık, hâlihazırdaki uyarının ötesine odaklanabilmektir. Fenomenolojistler aşkınlığı insan bilincinin önemli bileşenlerinden biri olarak görmekteler.

Aşkınlık için en güncel örnek olarak, diyetin uygun olabileceğini düşünüyorum. Yazımızın başında da bahsettiğimiz gibi güzel bir yemeği reddedebilmek sadece insan türüne mahsus bir şeydir. Ancak bu nasıl olacak? Sonuçta anlık alınacak haz oldukça

kuvvetlidir. İşte burada devreye aşkınlık dediğimiz kavram girmektedir. Yani; davranışın uzun süreli olumlu ve olumsuz sonuçlarını düşünebilmek... Ya kişi standartlarına bağlı kalacak (ki bence burada irade kavramından başka bir şeyi düşünemiyorum) veya anlık alacağı haz pahasına uzun süreçteki başarıdan mahrum kalacaktır. İşte bu yüzden Kendilik Düzenlemesi Kuramı için belki de en önemli konu hazzın ertelenebilmesidir (delay gratification). Yani kişi başarılı bir kendilik düzenlemesi istiyorsa anlık hazzın ötesini (transcendence) düşünebilmelidir. Çünkü bu bilişsel kontrolü sağlayamadığı zaman inertia diye bahsettiğimiz kuvvetli bir uyarılma veya haz süreci başlayacak ve bunun üzerinden gelinmesi ise oldukça zorlaşacaktır. Burada şu gerçeği de belirtmeliyiz ki bazı kişiler çevresel ipuçlarıyla daha çabuk uyarılabilmektedir. Örneklerimizi artırabiliriz; öfke, arzu, diyetin bozulması, ders çalışma, yatakta miskinlik yapma vs.

Duygu, His ve Düşünce Bağlamı

Aşkınlığın sağlamadığı birçok durumu ele aldığımızda aslında davranışların duygu ve hisler tarafından nasıl ele alınmış olduğunu görüyoruz. Çünkü his ve duygular ileriye görme noktasında maalesef kördür. Yani anlık hazlar için ileride görebileceği birçok olumsuz yaşantıyı ya düşünmez ya da bile bile hazzı tercih eder. Bir anlık intikam duygusu yüzünden belki bir cinayet işleyip ömür boyu hapis cezasının ötesinde,

peşini bırakmayan bir pişmanlık sancısına yakalanabilir. Ergenlerde intihar olaylarının bu derece artması, sanki bu bağlamda açıklanabilir. Ergenlerin olayları ele alışı daha çok duygusal boyutta olduğu için dürtüsel davranış sergilemeleri de bu nispette artmaktadır. Örneğin; sevgilisinden ayrılan bir gencin intihar teşebbüsünü dışarıdan bakan birisi pek mantıklı görmeyecektir. Çünkü olayı değerlendirirken duygu ve his boyutu değil, daha çok zihinsel/bilişsel boyutta değerlendirecek ve olayı geniş bir bakış açısıyla ele alabilecektir. Bu bağlamda baktığımızda geleceği sağlıklı biçimde değerlendiremeyen his ve duygular, mantık ve düşünce üzerinde ciddi bir egemenlik kurmaktadır. En az ve ehemmiyetsiz şeylere abartılı bir duygusal yatırım yapmaktadır.

Bitirirken

Kendilik düzenlemesi, üzerinde durulması ve daha çok çalışılması gereken bir konudur. Elbette bu yazıda ifade edilen noktalar hem konunun çok geniş olması hem de sözün fazla uzatılmaması için kısıtlı bırakılmıştır. Özellikle kişinin kendini düzenlemesi sürecinde ineratia ve dikkat kavramları üzerinde durulmuştur ki kendilik düzenlemesi sadece bunlarla kısıtlı olacak kadar dar bir konu değildir. İnsanın ruhsal yapısını ele aldığımızda diğer canlılarla ortak olan haz, duygusal ve his boyutundan bahsedilmiştir. Aynı zamanda diğer canlılardan ayıran en önemli özellik olan düşünce boyutunun kendilik düzenlemesi üzerinde nasıl bir

etkisi olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kişisel düzenleme için standartların öneminden bahsedilmiştir. Bununla birlikte her ne kadar kuvvetli standartlara sahip olursa da duygu ve his odaklı olmanın bu standartların zaman zaman çiğnenmesine neden olmaktadır. Burada özellikle ifade etmek istediğim şey, gerekli olan katı bir standart değildir. Yani insan her zaman için hata yapabilme potansiyeline sahip bir canlıdır. Bu sebepten bazı durumlarda standartların çiğnenmesi bazı insanlarda felaket olarak algılanmakta ve kimi insanlarda ise telafi edilmeyecek bir hata olarak görüldüğü için kendilik düzenlemesi sürecini bütün bütün terk etmesine neden olmaktadır. Ancak insanın ruhsal yapısı düşünüldüğünde belirli bir haz konumundan kontrol durumuna geçmesi hem çok zor hem de rahatsız edici bir süreçtir. Kim ister çok haz aldığı bir etkinliğin yarıda kesilmesini? Bütün bunlar göz önüne alındığında, eğer kendilik düzenlemesi bir insanın hayatında önemli bir noktada bulunmakta ise kişinin standartları, değerleri ve amaçları sürekli olarak gözden geçirmesi gerekebilir. İkinci olarak, kendilik düzenlemesi sürecini bozabilecek şeyler üzerinde dikkat kontrolünü sürdürebilmek gerekebilir. Bu sayede kısa zamanlık duygu, his kontrolüne hapsolmayıp uzun süreli neticeler elde edilebilir.

Kaynaklar

Baumeister, R. F. ve Heartson, T. F. (2004). Self-Regulation Failure: An Overview. R. M. Kowalski, & M. R. Leary, (Ed.), *The Interface of Social and Clinical Psychology: Key Readings* içinde (51-69). Great Britain: Psychology Press.

Said Nursî, Risale-i Nur Külliyyatı.

PSİKOLOJİDE TEORİNİN İMKÂNI

Mehmet Karasu*

Bu yazıyı Ege Üniversitesi Psikoloji Bölümündeki bir yüksek lisans dersi için hazırladığım, teori üzerine konuşmalardan değerli sayılabilecek olanları kayda geçirmek adına derliyorum.

Teoriye dair pek çok *kitabî* bilgiyi buraya aktarabiliriz ve fakat bu bile başlı başına bizim teoriyle kurduğumuz ilişkinin niteliğine işaret edebilir. Zira filozof olamazsanız, felsefe öğretmeni; sanatçı olamazsanız, sanat eleştirmeni olursunuz ya da teori yazamazsanız işte tam da benim şimdi yaptığım gibi teori üzerine epistemik lafazanlıklar yaparsınız. Felsefe öğretmenliğini ve sanat eleştirmenliğini asla küçümsemek gibi bir niyetim olmadığını açıkça belirtmek isterim. İşaret ettiğim noktayı rahatlıkla anlayabileceğinizi düşünüyorum.

Teori üzerine konuşmamın ikinci bölümünün başında, yaklaşık 20 kadar Sosyal Psikoloji teorisini bıkmadan

biraz da arkadaşlarımla sabrını zorlayarak sırayla okudum ve onlara biraz muzipçe biraz da provokatif bir dille şu soruyu sordum: ‘Bu okuduğum teorilerin pek çok ortak yanı olabilir ancak sizce ben bu teorilerin hangi ortak noktasına işaret ediyor olabilirim?’ Bu arada bahsi geçen arkadaşlarımla gerçek anlamda *zehir gibi çalışan kafalara* sahip insanlardan oluştuğunu söylemeden geçemeyeceğim. Neyse devam edeyim. Arkadaşlarım, verdiğim sözel ipuçlarıyla makul ve sağduyulu cevaplar verdiler. En provokatif olanı ‘bu teorilerin bizi gruplara ayırdığını’ ileri süren görüştü ve doğrusu bir açıdan haklılık payı da vardı. Fakat benim varmak istediğim asıl nokta elbette bu değildi. Uzatmadan, şunu söyledim: ‘Bu teorilerin hiçbirisi bu topraklarda yazılmadı.’ Bunun üzerine birkaç dakika daha konuştuktan sonra, paylaşmam *gereken* *diğer* kitabî cümleleri söyledim ve bu yazının da temellerinden biri olan şu konuya geldik: *Araştırmalarımızı teori odaklı mı, yoksa veri odaklı mı yürütmeliyiz?*

Özellikle bilişsel psikolojide araştırmaların yönü daha az sayıda teori odaklı, daha fazla sayıda sınırlanmış özel bir alanda ve bireysel farklılıklara daha fazla atıf vererek yapılan çalışmalara kayma eğiliminde görünüyor. 19. yüzyılda frenoloji üzerine yapılan pek çok çalışma bir teoriye emek, zaman ve para harcanması açısından bu kadar maliyet biçilmesinin *haklılığı* üzerine soruları zihne çıkarmıştır. Zira frenoloji Gall’in

* Araş. Gör.

günümüzde tamamen çökmüş olan ve neokorteksin fiziksel özelliklerinin kişilik, yetenek, zekâ ve suça eğilim gibi değişkenlerle doğrudan ilişkili olduğunu ileri süren teorisidir. Peki, uzun yıllar boyunca üzerine çalışılmış bu teorinin terk edilmesi, boşa geçen bir süreç olarak mı görülmeli? Elbette hayır. Zira insanın hayatı kavrama biçimi, görelî olarak epistemik bir zeminde değişiyor gibi görünse de *yeteri kadar* deneyime sahip olamayıp farklı bilgi evrenlerini görmeyi engelliyor gibi görünmektedir. Yani insan zihni hem kendi çağının teknik sınırlılıkları hem de kendi deneysel eksiklikleri nedeniyle hâlihazırda olan'ı göremeyebilmektedir.

Skinner ve Hull-Spencer arasında geçen bilimsel araştırma süreçlerine dair *meşhur* tartışmalarda Skinner, veri setinin teori olmaksızın *kendi başına söylediklerinin* okunması gerektiği üzerine odaklanırken, Hull-Spencer kendi öğrenme yaklaşımlarını sistematik bir teoriyle ele almayı tercih etmişlerdir. Günümüzde Hull-Spencer'in Öğrenme Teorisi artık kullanılmıyor. Fakat öğrenme psikolojisi derslerinde Skinner'e hâlâ atıflarımız *derin bir saygıyla* devam ediyor. Böylesi bir durumdan insana dair teorilerin terk edilmesi ya da en azından esnek biçimde kullanılması gerektiği sonucunu mu çıkarmalıyız?

Psikolojideki teorilerin konumu, zaman-mekânın bağlamsal etkilerine göre değişebilir ve fakat *asla* tama-

mıyla yok olacak gibi görünmüyor. Zira teoriler araştırmacılara olguları anlama ve olgulardan elde edilen veriler üzerine sistemli bir yorumlama/tahminleme olanağı sunarken diğer taraftan yeni olguların açıklanmasına ve yeni araştırmalara ilham vermeye de ciddi katkılar sağlayabilmektedir. Belki de şerh düşmemiz gereken temel nokta, yeteri kadar gözlem ve akıl yürütmeyle desteklenmeden ortaya bir teori atılması gerekliliğidir. Örneğin, Hull-Spencer'in Öğrenme Teorisi zaman ilerledikçe o kadar çok düzenlemeye ve eklemeye maruz kaldı ki teori için *parsimony ilkesi*¹ dezenformasyona uğradı ve teori karmaşıklığından dolayı zarafetini yitirdi.

Bilgisayar teknolojileri pek çok araştırmacının insanı ve eşyayı kavrama biçimini doğrudan etkilemiş ve açıklamalarında metafor olarak *bilgisayarı* kullanmalarına neden olmuştur, her ne kadar insan-biliş sistemini bilgisayar metaforuyla açıklanmaya girişmenin yığınla probleme sahip olmasına rağmen. Teoriye dair bir diğer mesele, bilgisayar yoluyla kurulan modellerdir. İnsan davranışlarını bilgisayar modellemeleriyle anlama girişimi, teorilerimizin çelişkilerini ve tutarsızlıklarını gösterme olanağı taşıması bakımından çok değerli görünüyor. Zira bilgisayarda bir model hazırlama sürecindeki dikkat düzeyimiz, gündelik rutinlerde sahip olduğumuz dikkat oranımızdan bir

¹ *Parsimony ilkesi*, bir teorinin ele aldığı olguyu en basit terimlerle ve en az varsayım ile açıklamasıdır.

hayli yüksektir. Çünkü her aşamanın ciddi bir titizlikle, kodlarlailmekilmek dokunması gerekliliği, konunun muhataplarınca rahatlıkla kabul edilecek bir gerçektir. İşte tam da bu süreçler ve modellemelerin uygulama sonuçlarıteorilerimizin zayıflıklarını açığa çıkarmada gayet yararlı neticeler ortaya koyabilmektedir. Fakat bilgisayarda modelleme yaparken, ele alınan her *ne* ise onu daha da özelleştirerek inceleme zorunluluğundan kaynaklı, sınırlılıklarının farkında olunması önemli bir husus gibi görünüyor. Diğer taraftan simüle edilmiş davranışlarla gerçek davranışlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar bize tahmin edemeyeceğimiz farklı açılımlar kazandırabilir. Bilgisayar modellemelerini teorilerimizdeki eksikleri en aza indirme olanağı taşıması bakımından *entelektüel tartışmalara* benzetmekte hiçbir beis görmüyorum doğrusu. Zira entelektüel tartışmalarda da teorilerin sırf insani yanlılıklarımızdan ötürü görülemeyecek çelişkileri ve tutarsızlıkları eleştirel düşünme yoluyla hemen ayrışabilmektedir.

Teori üzerine ettiğim onca kelimadan sonra teorilere ilişkin temel bakış açımı bu konulara aşina olan saygın iki teorisyen ve araştırmacının ifadeleriyle bitirmek isterim. Bunlardan ilki doktorasını coğrafya alanında yapan ve Marksist kurama zaman-mekân boyutunu ilave eden teorisyen David Harvey, diğeri ise psikolojinin *efsunlu* adamlarından Carl Gustav Jung.

Şöyle diyor Harvey:

*... Metodoloji, coğrafya sorunlarının çözümleri için **gerekli** bir koşul sunarken, felsefe **yeterli** bir koşul sunmaktadır. Felsefe dümen mekanizmasını oluştururken, metodoloji bizi hedefimize yaklaştıracak gücü temsil eder. Metodoloji olmazsa hareketsiz kalırız, felsefe olmazsa amaçsızca dönüp durabiliriz ... Kuram olmadan olayların denetimli, tutarlı ve rasyonel bir açıklamasını elde etmeyi umamayız. Kuram olmadan kendi kimliğimizi bildiğimizi iddia etmemiz bile zor olur ...*

Jung ise 1954'teki bir ifadesinde şöyle belirtiyor:

Teorileri iyi öğren, ancak yaşayan ruhun mucizesine dokunduğunda onları bir yana bırak.

Düzeltilmeler için değerli arkadaşım Nursel Avcı'ya teşekkür ederim.

PSİKOSOSYAL BAKIŞTAN BİR OLGU: AŞİRET

Nursel Avcı*

Kavram Üzerine

Kavramların anlamlarının hayatımızdaki önemini bilinciyle, aşiret kavramının kökenine değinerek yazıya başlamanın daha sağlıklı olacağı kanaatindeyim. Aşiret kavramının kökenine bakıldığında, Arapça dilinin *aşira* sözcüğünden Türkçeye geçtiği söylenmektedir. Bu yönüyle bakıldığında sözcük, 'göçebe veya yarı göçebe hayatı yaşayan' anlamı taşımaktadır. Antropolojik çalışmalar ise kavramı; kandaşlık esasına dayanan, baba soyu izlenen, grubun en saygın erkeğinin – genellikle babadan oğla geçer - *Mir(ağa)* olarak kabul edildiği kabile olarak açıklar. Toplumumuzdaki aşiret yapılanmasına bakıldığında, kavramın her iki tanımı da karşıladığı görülmektedir. Otoritenin kaynağının gelenekler tarafından oluşturulduğu, liderliğin miras yoluyla devralındığı bu yapılanma Weber'in ideal sınıflandırma biçimlerinden

geleneksel otorite kategorisine dâhil edilebilir. Yazılı bir kanun varlığı söz konusu değildir. Ve uygulamalar koşullara göre yani keyfi olarak değişiklik gösterebilir.

Doğu ve Güneydoğu'daki aşiret yapılanması, akrabalık temelli olmanın yanı sıra kan bağıını zorunlu görmeyen, genellikle toprak bütünlüğü olan, sosyo-politik yapıya sahip sistematik bir örgüttür. Kavramın içerdiğinden de anlaşılacağı üzere her yapılanmada olduğu gibi aşiret sistemi de içinde bulunduğu toplumsal, kültürel, ekonomik, coğrafi ve siyasi koşullar tarafından inşa edilmiştir. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusunda bu yapılanmanın daha etkin olmasının nedenlerini, içinde bulunduğu bağlamda incelediğimizde; geçim kaynağı daha çok tarım ve hayvancılık olan bu bölgelerde insanların birbirine ihtiyaç duyduğu bir ekonomik anlayışın söz konusu olduğunu görebiliyoruz. Son yıllarda iş makine-lerindeki üretimin artmasıyla birlikte insanlar arasındaki bağın zayıflaması, bu ilişkinin ekonomik yanını bize bir daha gözler önüne sermektedir. Söz konusu yapılanmayı coğrafi açıdan ele aldığımızda da kırsal kesimdeki nüfusun kent nüfusuna nispeten daha fazla olması topluluk hâlinde yaşamayı gerektiren bir diğer sebeptir. Kürtlerin Cumhuriyet öncesi kültürel yapısının aşiret tipi örgütlenmeye uygun olmasıyla birlikte yeni rejime aidiyet duygusunun da oluşmaması bu yapılanmayı daha da tetiklemiş olabilir. Ayrıca devletin, ülkenin batısında gerçekleştirdiği gerek hukuki gerek sosyal uygulama-

* Psikolog

ları ülkenin doğusunda sağlamaması, bölgedeki halkın karşılaştığı olay veya durumları kendi ilke ve yöntemleri ile bir çözüme kavuşturma arayışına girmeleri söz konusu feodal yapılanmanın pekiştirilmesine zemin hazırlaması nedenler dâhilinde olabilir.

Bireyci-Toplulukçu Kültür Açısından Aşiret

Hem kültürel değerler arasındaki farklılaşmayı hem de farklı kültürlerin kıyaslanması açısından çok büyük önem taşıyan *bireycilik-toplulukçuluk* kavramlarıyla aşiret sistemini anlamaya çalıştığımızda, burada bireyci kültüre nispeten toplulukçu kültürün değerlerinin daha çok ön plana çıktığını görebiliyoruz. Aşiret üyeleri birbirlerine sıkı bağlarla bağlıdırlar. Üyeler arasında çatışma hoş görülmez. Kişisel nedenlerden dolayı kendi aralarında bir kırgınlık ya da küslük olsa bile başka bir aşiretin herhangi olumsuz bir tutum ya da davranışı karşısında kişisel meseleler unutulup dışa karşı '*biz duygusuyla*' bir kenetlenme gerçekleşir. Aşiretin önde gelenlerine karşı güçlü bir saygı ve itaat söz konusudur. Bu saygı ve itaat kişiye duyulmakla birlikte aynı zamanda aşiret liderinin de bağlı olduğu geçmişten gelen değerlerine karşıdır. İtaate ve uyuma dayalı bir sosyalleşme ve sosyal destek söz konusudur. Kolektif bir bilinçle oluşturan aşiret yapılanmasının değinilmesi gereken değerlerinden birisi de *paylaşım ve yardımlaşmadır*. Örneğin, aşiret üyelerinden bir kimse maddi açıdan sıkıntı yaşadığında, aşiretin önde gelenleri bir araya gelerek öncelikle bir durum

değerlendirmesi yaparlar. Değerlendirme sonucunda kişinin ihtiyaç duyduğu yardım doğrultusunda aşiretin diğer üyelerine duyuru yapılır ve belirlenen süre içerisinde herkes yapabileceği kadar yardımda bulunur - *Reci* - . Sosyal desteğin en bariz olduğu diğer iki örnek ise düğün ve taziyelerdir. Çekirdek aile, kendi çocuğunu evlendirmeye karar verdiğinde öncelikle aşiret büyüğünün onayını ister. Sürecin sonunda aşiretten biri evlendiğinde davetliler, aşiretteki statüsüne ve maddi gelirine göre düğün sahibine maddi destekte bulunur. Bu davranışın temeline indiğimizde bir yardımlaşmanın yanı sıra kişinin kendi çocuğunun düğünü için bir birikim yaptığını da rahatlıkla görebiliyoruz. Taziyelerde ise durum daha farklı şekilde gerçekleşir. Taziyeler en az on beş gün sürer. Her köyde -daha çok taziyelerde kullanılan- bir köy odası ya da köy çadırı vardır. Dışarıdan taziye katılan kişilere yemek verilmek üzere aşiret üyeleri tarafından listeler yapılır ve bu çadır ya da köy odasında misafirler ağırlanır. Bunu yanı sıra cenaze yakınlarına ayrı bir özen gösterilir; aylarca maddi ve manevi destek verilir.

Kişiler kendilerini mensup oldukları aşiretin norm ve değerlerine göre tanımlarlar. Kendi kişilikleri ile ilgili bir söylemde bulunduklarında bile genellikle bunu kendi aşiretlerine atfederler. Tersini söylemek de mümkün, aşiret üyeleri kendi aşiretlerine atfedilmiş özellikleri içselleştirip, kendi kimliklerini bu bağlamda sunabilmektedirler. Burada değinilmesi elzem olan

diğer bir kavram ise *yer kimliği*dir. Bunu daha da özelleştirirsek kolektif bir yer kimliğinin varlığından söz edilebilir. Neredeyse her aşiretin üzerinde yaşadığı bir toprak bütünlüğünün olması nedeniyle kişiler yaşadıkları köy ya da kasabaları belirterek de kendi aşiret kimliklerini ifade etmektedirler. Kişinin *nereli* olduğu *kim* olduğuna eşdeğerdir, denilebilir. Bununla birlikte kişiler dış grup tarafından da ait oldukları aşiretin imajıyla değerlendirilir. Kız alıp verme, işe alım, ticari ilişkiler gibi durumlarda muhatapın ait olduğu aşirete atfedilmiş stereotiplerin belirgin bir rolü vardır. Bu gibi durumlarda bireyin kişisel özellikleri aşiretin özelliklerine kıyasla daha az göz önünde bulundurulur. En azından kişinin kendisinden önce ait olduğu aşiret soruşturulur. Stereotiplerin diğer bir işlevi de, aşiretlere atfedilmiş belirli karakteristik özelliklere göre (yardımsever, belalı, dürüst, güvenilir, kavgacı, dindar vs.), aşiretlerin birbirleriyle olan ilişkisini belirlemektir. Diğer bir deyişle aşiretler kendi değer ve normlarına göre kategorilere ayrılırlar ve bu kategoriler doğrultusunda bazı aşiretler arasında *aşiret kardeşliği* diyebileceğimiz yeni sosyal ilişkiler doğar, bazı aşiretler ise birbirini tamamen rakip görür ve olabildiğince birbirlerinden uzak durmaya çalışırlar. Birbirlerine yakın olan aşiretler arasında ilişkiyi pekiştirmek adına evlilik yoluyla yeni akrabalıklar kurulur. Aşiretlerin arasındaki ilişkiyi belirleyen diğer bir etken ise geçmişteki *deneyimler*dir. İki aşiret arasında önceden yaşanmış olumlu ya da olumsuz bir deneyim

karşılıklı bir etkileşim halinde gelecekteki ilişkiyi belirler.

Aşiret yapılanmasının, tamamen olmasa bile önemli bir ölçüde belirleyici olduğu diğer bir mekanizma ise siyasi partiler tercihleridir. Genellikle parti adayları aşiretin üst kesimlerinde olur. Aşiret mensubu için aday olduğu partinin niteliği kadar bağlı olduğu aşiret de önemlidir. Burada da değerlendirme-karar verme süreci yukarıda değinilen diğer konular gibi işler. Adanın siyasi parti tercihinin yanı sıra aşiretlerin oy kullanma durumu da adayın mensup olduğu aşirete bağlı olarak gerçekleşir. Hele ki aday bir aşirete mensup olduğunda söz konusu aşiret üyelerinin neredeyse hepsi partinin ideolojisine bakmaksızın oylarını kendi adaylarına verirler. Oy kullanmada belirleyici olan şey akrabalık ve şandır. Aşiret üyeleri bağlı oldukları aşiretin mağlup olmaması için kolektivist bir tutum sergilerler.

Ataerkillik ve Güvenlik Mekanizması

Ataerkillik ve güvenlik mekanizmasının arasındaki dinamizm, ikisini aynı başlık altında ele alınmasını gerekli kıldı benim için. Aşiret sisteminde ataerkil bir yapının etkinliği açık bir şekilde görülmektedir. Bir aşiretin gücünü belirleyen en önemli iki etken; ekonomi ve erkek nüfusedir. Özellikle aşiretlerin sahip oldukları erkek nüfusu, kendilerini güçlü ve güvende hissetmeleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Farklı

aşiretlere mensup olan iki kişi arasında çıkan kişisel bir çatışma kısa bir sürede aşiretler arası bir probleme dönüşebilmektedir.

Toplulukçu değerlerin kendini koruduğu güvenlik mekanizması, çatışmaların hem sayısını hem şiddetini hem de sürecini arttırmaktadır. Burada aşiret, *tek bir kişi* olarak algılanır. Bu açıdankan *davası* anlayışı olayla hiç ilgisi olmayan insanlara da bedel ödetebilme ihtimalini meydana getirir. Kan davalarını durdurmanın yollarına bakıldığında, başka aşiret büyüklerinin araya girmesiyle barış sağlanmaya çalışılır. Sayı olarak daha fazla can kaybeden taraf diğer tarafla barışma koşulu olarak kız, silah ve altın ister. Karşı aşirete verilen kızın düğünü ile birlikte iki aşiret arasında barış sağlanır. Bu barışma uzun süre, bir kaynaşmadan ziyade, sadece çatışmanın sona ermesi şeklinde olur. Güvenlik ve güç nedeniyle aşirette en çok erkek çocuk sahibi olan kadının yeri farklıdır. Ayrıca aşiretin önde gelenleriyle evli olan kadınların üstünlüğü ve *namus* bilinciyle aşiret tarafından kadına yüklenen yük, ataerkil egemen ideolojinin diğer örnekleridir. Verilen tüm örneklerde görüldüğü üzere kadına atfedilen önem erkeğe bağlı olarak gerçekleşmektedir.

21. yüzyılda dünya üzerindeki tüm gelişmeleri etkileyen teknolojik ilerleme ve küreselleşme aşiret yapılanmasını da etkilemiştir. Özellikle kentleşme ile bir-

likte bireyci değerler daha fazla ön plana çıkmakta ve aşiretteki grup bağlılığı yavaş yavaş önemini kaybetmeye başlamaktadır.

Not: Bu yazının yazılmasında, sohbetiyle katkı sağlayan Bekiryanlılar Aşiretinin önde gelenlerinden Muzaffer Keserci'ye teşekkür ederim.

Kaynaklar

Çetintaş, A. (2002). Aşiretlerin Sosyal Yapısı Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme (İzolu Aşireti Malatya Örneği). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Uluç, V.A. (2010). *Kürtler'de Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret*. Mukaddime, Sayı 2.

ANNE-BABA TUTUMLARI

Tuğba Demiröz*

Çocuk, özel haller dışında (anne ve veya babanın vefatı, boşanma, çocuk yetiştirme kurumuna verilme, evlatlık verilme gibi) genellikle anne-babası tarafından büyütülür. Anne-baba arasında saygı, sevgi, paylaşım, muhabbet hele de uyum varsa aile huzurlu; sevgi, saygı, muhabbet ve paylaşım az ya da yok üstelik eşgüdüm de yoksa aile huzursuz olacağından, çocuk bu durumlardan doğrudan olumlu veya olumsuz yönde etkilenir.

Anne-babanın çocuğuna gösterdiği tavır ve tutumlar, çocuğuyla kurduğu iletişim şekli ve kurduğu iletişimin kalitesi, çocuğun ailedeki yeri, aile içinde birey olarak kabul görüp görmediği, hem kendi aralarında hem çocuğuna sevgisini gösterme şekilleri, çocuğa istenilen davranışları kazandırmak için kullanılan disiplin yöntemleri vb. çocuğun kişilik yapısının şekillenmesi, akıl ve psikolojik sağlığı üzerinde doğrudan etkilidir.

Peki, çocuklar üzerinde bu denli büyük öneme sahip anne-babanın, çocuğa gösterdiği tavır, davranış ve tutumlar neye göre belirlenir? Anne baba tutumları nelerden etkilenir? Niye bazı anneler aşırı koruyucuyken bazıları vurdumduymazdır? Niye bazı babalar otoriterken bazıları ilgisiz, bazıları sevecendir? İşte bunun ilk cevabı; o anne-babanın nasıl yetiştiğiyle, kendi anne-babalarının veya onları yetiştiren diğer kişilerin onlara gösterdiği tavır, tutum ve davranışlarla yani kendi çocukluk yaşantılarıyla ilgilidir.

Ülkemiz doğudan batıya çok geniş bir kültür yelpazesine sahiptir. Doğu Anadolu bölgesi kültürüyle yetişmiş bir anne-baba ile Karadeniz kültürü veya Ege kültürüyle yetişmiş bir anne-baba kesinlikle birbirinden farklı tavır, tutum ve davranışlar sergilemektedir. Çünkü her birey içinde yaşadığı toplumun kültürel değerlerinden, örf ve ananelerinden, bakış açılarından vb. belli ölçülerde nasibini alır. Günümüzde sık karşılaşılmasa da dedelerin yanında çocukların sevilmemesi, çocuğun sevilirse şımaracağı endişesiyle sadece uyurken sevilmesi gibi nice davranış şekli kültürden doğrudan etkilenmenin birer sonucudur. Anne babanın çocuk yetiştirme tutumlarıysa kendi çocukluk deneyimleri ve kültürel etkiler dışında birçok sebepten de doğrudan etkilenmektedir. Anne-babalık tutumları üzerinde etkiye sahip diğer öğeleri şöyle sıralayabiliriz: Anne-babanın eğitim düzeyi, anne-baba olmaya hazır oluşları, çocuğun dünyaya isteyerek

* Uzm. Psikolog

getirilip getirilmediği, anne-babanın çocuğun cinsiyetinden memnun olup olmadıkları, anne-babanın çocuk sayısından memnun olup olmadıkları vb.

Anne-Babalık Tutumu Nedir?

Anne babalık tutumu; anne, baba ve çocuk arasındaki etkileşimin şeklidir. Bu etkileşim şeklinin sonucu çocuk, anne-babanın davranış, tutum ve tavırlarına karşılık gelecek şekilde bir takım yeni davranışlar kazanır. Sağlıklı bir anne-baba tutumu çocuklara olumlu benlik algısı, olumlu öteki (diğer insanlar) algısı, özdeğer, özsaygı, özsevgi ve sağlıklı güven duygusu gibi nitelikler kazandırmalıdır.

Eğer bir çocukta sağlıklı ve olumlu bir benlik algısı oluşmuşsa çocuk, ‘ben sevmeye ve değer verilmeye layığım’ diye düşünür; eğer olumlu öteki algısı oluşmuşsa çocukta ‘başkaları beni sevmeye hazır ve onlar da sevmeye ve değer verilmeye layık’ algısı oluşur. Olumlu benlik ve olumlu öteki algısı gelişmiş çocuk dünyayı güvenli bir ortam olarak algılayacağından özsaygı, özsevgi ve özdeğeri yüksek başkalarına saygıyla yaklaşan, başkalarını seven ve değer veren biri olması kaçınılmazdır.

Bu özellikleri kazanmış çocuk, grup içinde dengeli şekilde hareket etme yeteneğini kazanmaya ve sosyalleşmeye başlar. Anne-babaya düşen görev; çocuğun sosyalleşmesi ve kabul görmesi için uygun ortamlar hazırlaması, çocuğa doğru model olması, sosyal

açıdan kabul gören davranışlar konusunda ona yol göstermesi, desteklemesi, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda gelişmesi için gereken şartları hazırlamasıdır. Bazı anne-babalık tutumları bu özellikleri çocuğa kazandırırken bazıları bozmaktadır. İsterseniz önce; çocuk gelişimini sekteye uğratan, bozan ve çocuğun kişiliği üzerinde olumsuz etkiler bırakan anne baba tutumlarından bahsedelim;

Aşırı Koruyucu Anne-Baba Tutumu

Yıllarca çocuk sahibi olmak isteyip bu isteğine seneler sonra kavuşan anne-babaların gösterdiği tutumdur. Özellikle aşırı derecede çocuk sahibi olmak isteyen ailelerde, tek çocuklu ailelerde, tek torunlarda, ilk çocuklarda bu anne babalık tutumuna sıklıkla rastlarız.

Çocuk ailenin ilgi odağı olmuş, merkezi hâline gelmiştir. Anne-baba kendini, kendi ihtiyaçlarını görmezden gelmeye ve her şey çocuğa göre şekillenmeye başlar. Yemez yedirir, giymez giydiren, kendilerini tamamen unutup çocuğun ihtiyaçlarına ve onla ilgili her şeye yönelirler. Bir istediği iki edilmez, el bebek gül bebek büyütülür. Çocuğun bir şey talep etmesine gerek bile kalmaz, o demeden anne-baba durumu sezer ve ‘gerekeni’ yapar. Ağlamaması için tüm tedbirler alınır. Karşılaşacağı tüm zorlukları anne-baba onun adına aşar. Yemeklerini annesi yedirir, üstünü annesi giydiren, düşer diye kucakta taşınır.

Aşırı koruyucu tutumla büyüyen çocuk, okula gittiğinde uyum sorunları yaşamaya başlar. Tek başına yemeyi reddeder, ayakkabılarını tek başına giymek istemez, tuvalete tek başına gitmek istemez. İnce el kasları gelişmemiş, çünkü ona hiç fırsat tanınmamıştır. Kaba motor hareketlerde (yürümek, koşmak, atlamak gibi) zorlandığı görülür, çünkü ailesi tarafından sakınılarak büyütülmüştür. Anne-babasına bağımlıdır ve bağımlı bir kişilik geliştirir, bağımsız hareket etmekte, kendi fikirleri olup olmadığını fark etmekte, inisiyatif almakta zorlanır.

Reddedici Anne-Baba Tutumu

Bu tür anne-babalık tutumuna, genellikle evlilik dışı ilişkiler sonucu dünyaya gelmiş çocuklar maruz kalır. Bazen de istenmeyen hamilelikler sonucu dünyaya gelmiş istenmeyen çocuklar. Ya aile hiç çocuk istememektedir ya da anne istemekte baba istememekte veya durum tam tersidir. Ret edici ebeveyn tutumu şöyle bazı nedenlerden kaynaklanabilir: Ailenin çocuk bakmak için maddi ve manevi şartları yeterli değildir. Çocuk, dünyaya bedensel ya da zihinsel bir engelle gelmiştir. Çocuk, anne-babanın eğitimini ya da kariyerini sekteye uğratmıştır. Anne veya baba eşini ihmal edecek kadar çocuğa düşkünlük göstermekte ve ihmal edildiğini düşünen eş çocuğa düşmanlık beslemekte, çocukla rekabete girmektedir. Çocuk şeklen ailedeki kimseye benzememektedir. Çocuk sevilmeyen birine benzemekte veya sevilmeyen birini hatırlatmak-

tadır. Anne-baba boşanmış ve çocuk taraflarca istenmemiştir. Anne ya da baba boşanmış ve çocuğun velayetini alan taraf yeniden evlenmiş, fakat yeni eş tarafından çocuk ret edilmiştir...

Bu ebeveynlik tutumuna sahip kişi, çocuğa evdeki diğer çocuklardan belirgin şekilde farklı (olumsuz, kötü, ret edici, ezici) davranır. Çocuk ne yapsa suçtur. Her yaptığını eleştirir, hiçbir davranışını beğenmez, onaylamaz. Tüm dikkati çocuğun üzerindedir ve sürekli eksik gedik arar. Hep yaptığı hatalar üzerinde durur. Çocuğu yıldırma, ezmek için en ufak fırsat değerlendirir, hatta fırsat yoksa da oluşturur. Evde karşılaşılan her problemin sorumlusu olarak çocuğu görür.

Kısacası çocuk ağzıyla kuş tutsa bile kimseye yaramamaz, o bir günah keçisidir çünkü. Bu şekilde yetişmiş bir çocukta sağlıklı bir benlik imajı oluşması pek mümkün değildir, kendini sevmeye değer bulmaz, başkaları her zaman değerli, o ise değersiz. Kolay kolay kimseye güvenemez veya 'yanlış' insanlara kolayca güvenir. Sinirli ve saldırgan olma olasılığı yüksektir, kendini terk edilmiş, istenmeyen *çirkin ördek yavrusu* gibi hissetmesi de. Kendisine 'doğru model' olunmadığı için hayatı tek başına öğrenmek zorundadır, bu sebeple 'doğru davranmayı' da kolay öğrenemez. Özellikle bebek ve çocuk yaşlarında kendini koruyamadığından uysal, itaatkâr ve edilgin dav-

ranışları seçtiklerinden, sürekli eleştiriye maruz kaldıklarından özgüven sorunları yaşamaları kaçınılmazdır. Ergenlikle beraber hırçın, uyumsuz davranışlarda bulunması, depresif ruh hâli, intihar meyli, asosyal davranışlar göstermesi, yasa dışı davranışlara yönelmesi, evden kaçması olasıdır.

İlgisiz Anne-Baba Tutumu

İlgisiz tutum, çocuğun davranışları karşısında her zaman ilgisiz ve umursamaz davranan anne-babalık tutumuna denir. Bu tür tutuma sahip anne babalar rahat, sessiz, vurdumduymaz bir kişilikte olabildikleri gibi agresif bir kişilikte de olabilir ve çevreleri tarafından aşırı hoşgörölü veya aşırı boş vermiş olarak algılanabilirler. Çocuk var mıdır yok mudur çok orali davranmazlar ta ki, çocuk tarafından kendilerine bir engel çıkarılana kadar.

Yoğun olarak çalıştığını, eve yorgun döndüğünü ve eve döndüğünde dinlenmekten başka bir şey istemediğini savunan anne-babaların genel tutumudur. Evle veya çocukla ilgili hiçbir problem duymak istemezler. Çocuk sorun çıkarmasın, kendisini rahatsız etmesin yeter. Çocuk ola ki rahatsız ederse, çocuğa düşmanca davranılır, ortam sessizleştikten sonra yine kayıtsız, ilgisiz tutuma geri dönölür, yeni bir rahatsızlıkta yeniden düşmanca davranılır, sessizlik sağlanınca ilgisiz moda geçilir ve bu hâl kısır döngü şeklinde devam eder. Geleneksel Türk baba rolü desek yanlış olmaz

sanırım:‘Çocuğu ağlatma, sesini duymayayım, zaten bütün gün çalışıyorum bir de ağlama çekemem.’

Çocuğun tüm sorumluluğu büyükanne ve büyükbabada ya da bakıcıdaysa anne-babanın kişilik yapısı da müsaitse (onlara güveniyorum bizden daha iyi bakarlara, annem halleder, o kaç çocuk yetiştirdi, ay nasılsa gül gibi bakıyorlar çocuğun kafasını karıştırmayalım) ilgisiz anne babalık Tutumu'yla karşılaşabiliriz. İlgisiz anne-babalık tutumunun görüldüğü diğer durumlarsa, çocuktan uzak ayrı bir evde ya da şehirde yaşanması, ailedeki çocuk sayısının fazlalılığı, anne-babalığa hazır olunmayış, çocuksuz yaşadıkları dönemdeki alışkanlıkları devam ettirme isteğı, anne-babanın sürekli tartışması ve çocuğu gözden kaçırmaması, aile büyükle-riyle yaşanan geniş ailelerde büyüklerin yanında çocuk sevilmesi ayıptır, inanışı, çocuğu seversen tepene çıkar, sonra ne anayı sayar ne babayı inanışı gibi faktörler tarafından belirlenir.

Bu tutuma maruz kalan çocuğun ‘olumlu benlik’ algısı geliştirmesi zordur. Anne-baba sevgi ve ilgisine açtır. Kendisini değersiz, ihmal edilmiş olarak görür. Anne-babanın ilgisini olumlu şeylerle çekmeyi başaramadığından olumsuz şeylere yönelir, muhtemelen bu yolla ilgiyi çekeceğinden olumsuz davranışları daha fazla sürdürür. Muhtemelen anne-babaya kızgın büyür ve onlar kendisine ihtiyaç duyduklarında yanında olmaz. Ergenlikle beraber aileden kopuş hızlanır, saldırgan

ve suça yönelik davranışlar gösterme riski artar. Anne babadan görmediği ilgi ve sevgiyi başkalarında arar.

Otoriter Anne-Baba Tutumu

Otoriter tutum sergileyen anne baba, çocuğunu idealize ettiği kişiye eristirme düşüncesiyle hareket ettiğinden katı, baskıcı, hoşgörüsüz ve mükemmeliyetçi bir tutum sergiler. Çocuktan yaşının üstünde olgunluk bekler, hata yapmasına tolerans göstermez.

Tüm ilgi odağı çocuk ve çocuğun davranışlarıdır. Her hareketi en ince detayına kadar izlenir, en ufak hatası düzeltilir, en küçük kusuru giderilmeye çalışılır. Ebeveyn sadece hata ve kusur düzeltmeye yöneldiğinden sürekli gergin, stresli ve aşırı uyarılmış moddadır. Çocuk da aynı şekilde hata yapma korkusuyla kaygı ve stres altında yaşar. Bu kaygıyla muhtemelen daha sık hata yapan çocuk, sürekli eleştiriye maruz kalır, azarlanır, suçlanır ve suçuyla orantısız cezalar alır bazen de şiddet görür.

Çocuğun, sürekli eleştirildiğinden dolayı çekingen davranışlar göstermesi kaçınılmazdır; hatta yanlış yapma kaygısıyla hiçbir şey yapamaz hâle de gelebilir. Aşağılık ve suçluluk duyguları gelişebilir. Öz güven ve 'olumlu benlik imajı' geliştirmesi zordur. Kendi duygu ve düşüncelerini ortaya koyamaz; çünkü buna izin verilmez. Büyüdükçe kayıtsız şartsız itaatkâr ya da isyankâr davranışlar içine girebilir. Kolay etki altında kalan, onay beklentisi yüksek birine dönüşebilir.

Tutarsız Anne-Baba Tutumu

Tutarsız ebeveyn tutumu çocuğun belli bir davranışının kimi zaman hoş görülmesi, kimi zamanda aynı davranış yüzünden cezalandırılması olabileceği gibi anne ve babanın tutumunun birbirinden farklı olması ve birbirlerinin tutumlarını çocuğun yanında eleştirmeleri anlamına da gelmektedir. İlk durumda çocuk ne yapacağını tam olarak kestiremez ve kaygılanır. Yaşı büyüdükçe anne-babasını daha iyi tanıdığından onların hâleti ruhiyelerine göre davranmayı öğrenmeye başlar. İkinci durumda ise işine gelen (hoş gören, vurdumduymaz davranan) ebeveynye yönelir. Yaşı büyüdükçe kimi nasıl kullanacağını, kimden nasıl faydalanacağını ayırt etmeye ve ona uygun davranışlar geliştirmeye başlar.

Bazen de anne-baba, çocuklar arasında ayrımcılık, tutarsızlıklar yapar ki, bu durum genelde tutarsızlığa maruz kalan çocukta kardeş rekabetinin gelişmesine, stresli, gergin, sinirli ve agresif tavırlar sergilemesine zemin hazırlar. Örneğin, ülkemizde erkek çocuklar konusunda daha ayrımcı davranıldığı görülmektedir. 'Sen erkeksin, bırak ablan yapsın, erkek dediğinin masa hazırladığı nerede görülmüş otur sen ablan yapsın' gibi söylemlerle çocuklar arasında ciddi kırgınlık duyguları oluşmasına sebep olunur. Bazen de anne babalar tüm çocuklarını eşit düzeyde sevdiklerini iddia ederler fakat bazılarını kayırdıklarını fark etmezler. Bu durumsa kardeşler arasında kıskançlık ve

kin oluşmasına neden olur.Kimi anne babalar da disiplin konusunda çocuklarına farklı davranır, kimi günah keçisidir, kimi ne yapsa hoş görülür. Bu durum özellikle çocuk sıralamasında kendini belli eder, en büyük çocuklara daha kuralcı yaklaşılrken, en küçük- lere daha hoş görülü yaklaşıldığı sık karşılaşılan du- rumlardandır.

Tutarsız tutuma maruz kalan çocukların ‘doğru’ ve ‘yanlışı’ ayırt etmekte zorluk çektikleri, nerede nasıl davranması gerektiği konusunda kararsızlık yaşadık- ları, bocaladıkları görülür. Çocuk için amaç,‘doğru’ davranmaktan çok, cezadan kurtulmak, acıdan kaç- maktır ki, ceza almayacağı zamanları doğru tespit etmeye anne babasının nabzını yoklamaya ona uygun davranmaya çalışır. Bu belirsizlik çocuğu tetikte ve gergin tutacağından sinirli, isyankâr davranışlara itebileceği gibi paçasını kurtarmak için her duruma uyumlanan, ürkek davranışlara da itebilir. Hangi dav- ranış şekillerini seçerse seçsin dengeli kişilik geliştir- mesi kolay olmayacaktır.

Demokratik Anne-Baba Tutumu

Demokratik tutuma sahip anne-baba, öncelikle birbir- lerine karşı saygı, sevgi ve hoşgörüyle yaklaşan, hu- zurlu bir aile ortamı oluşturmak için üzerlerine düşen sorumlulukları alan çocuğuna da aynı saygı, sevgiyle ve şefkatle yaklaşan kişilerdir. Çocuk aile içinde kabul görür, bir bireyidir ve evdeki yeri bellidir.

Demokratik tutuma sahip eşler hem birbirlerine hem de çocuğuna açık ve net yaklaşır, imalar, suçlamalar- dan uzak dururlar. Eleştiriler kişiliğe değil, davranışa yöneliktir ve çocuktan beklentiler yaşıyla orantılıdır. Çocuk yaşına uygun sorumlulukları konusunda bilgi- lendirilir ve ona sorumluluk verilir. Karşılaşılan sorun- lar birlikte çözüm aranarak çözülmeye çalışılır.

Çocuk kendi duygu ve düşüncelerini paylaşması için yüreklendirilir, ona model olunur. Ailenin bir ferdi olduğu için aile içinde alınan kararlarda çocuğa da danışılır. Anne-baba çocuğuna yol göstermeye çalışır, onun adına karar almaz, seçim özgürlüğünü çocuğu- na bırakır. Böylece çocuk davranışlarının sorumlulu- ğunu üstlenmeye başlar. Burada şöyle bir noktaya işaret etmek yararlı olabilir. Çocuklar belli bir yaşa kadar ne yiyeceğine, ne zaman uyuyacağına, hangi televizyon programlarını seyredeceğine, ne zaman banyo yapacağına karar veremezler. Bu dönem bo- yunca anne-baba, çocuk için kararları kendi almalı, onun keyfiyetine bırakılırsa olmaz.

Demokratik tutumla büyüyen çocuk ‘olumlu benlik ve öteki imajı’ geliştirir. Özsaygısı yüksek, başkalarına saygılı davranan, fikirlerini rahatlıkla ifade eden, dü- şünen, araştıran, sorgulayan, özgüveni yeterli, insan- larla iyi ilişkiler kurup sürdürebilen, duygusal ve sos- yal açıdan dengeli ve mutlu bir kişi olur.

SOPHIE’NİN SEÇİMİ

Bağlan Keskin*

Sophie’s Choice (1982), İkinci Dünya Savaşı’nın etkilerini iki insanın aşkı üzerinden, bu iki insanı da ilişkilerinin üçüncü kişisi, genç müstabakbel yazar Stingo bakışından anlatır. Stingo yazar olma hayalleri ile yola çıkmış bir taşralıdır. Annesini küçük yaşta kaybetmesine rağmen ölüm konusunda kendisini tecrübesiz olduğunu düşünüyordur. Aynı zamanda aşk konusunda da... Aşk ve ölüm deneyimsizliği, kitabına rahat rahat yoğunlaşmak için taşındığı apartta Nathan ve Sophie ile tanışmasıyla, tahmin ettiğinden de zor bir şekilde bitecektir.

Nathan ve Sophie ile onların sürekli kendisini yenileyen hırpalayıcı kavgalarından birinde tanışır. Kısa sürede yakınlık kurar ama bu yakınlık içine kapanık Stingo tarafından değil, Nathan ve Sophie’nin girişkenliği sayesinde olur. Aslında Stingo, erken kaybettiği annesi yüzünden Nathan ve Sophie’yi bir yerde ebeveynleri yerine koyar. Ölüm konusunda tecrübesiz

olduğunu hissetmesi bu erken kayba rağmen abes gözüküyor olabilir ama Stingo filmin en önemli cümlelerinden birisiyle neden tecrübesiz olduğunu açıklar. Yazdığı roman, 12 yaşında annesini kaybeden bir çocukla ilgilidir. Sophie hemen bunun aslında Stingo’nun başına geldiğini anlar ve Stingo 12 yaşında kaybettiği annesini yeterince sevmemiş olduğunu söyler. Sophie’ye karşı film boyunca büyüttüğü ilgi aslında geçmişteki açığını kapatmak içindir ama Stingo bunun hiç farkında değildir. Sadece tek taraflı bir durum değildir bu. Sophie de bu genç çocuğu, babası ve Stingo’nun geceleri daktilo yazmasıyla babasına benzetir. Bunu açık açık söylemekten de çekinmez. Sophie’nin babasıyla ilişkisini uydurulma bir idealizasyonla anlatır. Nathan Yahudi’dir ve Sophie babasının Katolik olmasına rağmen onun Nazi karşıtı bir profesör olduğunu söylemiştir. Nathan egzantrik bir kişiliktir. Sophie ile birlikte kılık değiştirip kendi kendilerine mizansenler sergilerler, kısa süre içerisinde bu oyunlara Stingo da katılmıştır. Stingo, Nathan’a karşı her anlamda büyük bir yakınlık hisseder. Stingo’nun yazar olmak gibi entelektüel bir isteği vardır ve daha önce Nathan gibi donanımlı birisi olmamıştır. Nathan bilgiye çok hakim gözükmektedir, her konuda fikri vardır ama biraz havadadır bütün bunlar. Stingo da bunu farkedemeyecek kadar genç ve ‘modern’ özentisidir. Üç kişilik ilişkileri Nathan ve Sophie’nin Stingo’nun önünde kurlaşmaları, öpüşmelerine kadar gider ve bu durum Stingo’nun dengesini

* Psikolog

bozar. Stingo hem Nathan gibi olmak istemektedir hem de Sophie'yi cinsel olarak arzulamaktadır. Kendi anne-babasıyla yaşadığı ama içeride kalan Oidipus Kompleksini çıkarır. Nathan'a yazdığı romanını okutmak istemesinin sebebi de budur. Yazdıklarını, Nathan okuyup beğendiğini söylediğinde bu, Stingo'nun gerçekten özgüvenli olduğu tek anıdır hayatında.

Stingo, Sophie ve Nathan'ın aynı ilk tanıştıkları zamandaki gibi ateşli kavga zamanlarında, atışma nesnesi olur. Her zaman Nathan, romanının kötülüğünden vurmaya çalışır; Sophie'yi ahlaksızlıkla ve Stingo ile onu aldatmakla suçlar. Nathan ve Sophie'nin ilişkisinde çok büyük bir güvensizlik vardır. Bu güvensizlik Sophie Almanya'dan döndüğünde, toplama kamplarından feci bir hâlde dönüp Nathan ile tanışmasına rağmen vardır. Nathan, Sophie'ye o zor günlerinde destek olmuş ve hayata geri dönmesini sağlamıştır ama bu bir aşk ilişkisi için yeterince güven sağlamamıştır. Aşkın kafada dönüp duran şüpheleri, yıpratıcı etkisi ikisi için de tepe noktasındadır. Nathan'ın güvensizliğini Sophie'nin sürekli alttan alması aslında Nathan'ın hayatıyla ilgili çok büyük bir yalan söylemesinden ve Sophie'nin de kendi yalanlarına rağmen Nathan'ın çok dürüst olduğunu sanmasından kaynaklanır. İkisinin de apartı terk ettikleri bir kavga sonrasında, Nathan'ın kendisine nefretini kustuğu her seferdeki gibi Stingo, Sophie'nin peşine düşer ve Polon-

yalı, Sophie ve ailesini tanıyan bir adamdan gerçekleri öğrenir. Sophie'nin babası aslında Nazi taraftarıdır. Sophie, belki Nathan'ın sevgisini kazanmak belki de babasının yaptıklarının utancından yalan söylemiştir. Stingo koşulsuz güvendiği Sophie yüzünden büyük bir yıkım yaşar. İkinci yıkımı Sophie ve Nathan geri döndüğünde, üçlü ilişkileri tekrar başladığında Nathan'ın ağabeyinden alır. Nathan onlara anlattığı gibi dahi bir biyolog değildir, Nathan çok küçük yaşta paranoid şizofren tanısı almıştır ve aynı zamanda madde bağımlısıdır.

Sophie ile Stingo'nun gerçeklerden sonra bir araya gelişlerinde, Stingo hikayeyi Sophie'nin ağzından dinler. Her Nathan-Sophie ayrılığında Stingo, ister istemez peşinde koştuğu Sophie'nin gerçek hayat hikayesini öğrenir. Nathan ortalıklardayken Sophie'nin asıl hayatının ve Stingo'nun Sophie'yi elde etme çabasının olmaması, çok fazla Oidipus Kompleksi belirtisidir. Ne zaman Nathan, ruhsal hastalığı yüzünden ataklara düşse, Stingo'nun Sophie'ye ilgisini dile getirir. Çocukluğunda dahi kabul edilen Nathan'ın paranoyaklıktan mı yoksa gerçekten hissettiği için mi bunu söylediğini asla kestiremeyiz. Sophie'nin hikayesinde ise aslında Stingo'yu koyduğu yer açık açık bellidir. Babasına tutku derecesinde hayran olan Sophie, Nazilerin Yahudiler'i katlettiğini fark ettiğinde, Yahudi yerleşkelerine gitmiş ve onlarla empati kurmuştur. Bu yüzden babasını ve onun destekçisi olan

kocasını terk eder. Sophie'nin daha önce dile gelmemiş bir sırrı da ortaya çıkar. Sophie'nin bir kızı ve oğlu da vardır o zamanlar. Babası ve kocasından ayrı olduğu dönemde, beraber olduğu erkeğin komünist bağlantıları vardır. Bu yüzden Sophie, Katolik olmasına rağmen toplama kampına götürülür. Stingo'ya burada kızını katlettiklerini ve oğlunu da çalıştırılmak üzere çocuk kamplarına götördüklerini anlatır. Nathan ve Sophie birbirlerine karşı çok yalan söylemişlerdir. İkisinin yalanlarını da bir tek Stingo biliyordur ancak kesinlikle açık etmiyordur. Stingo'nun Nathan'ın paranoyalarına teslim olduğu zamanlarda ona fiziksel olarak zarar verme çabalarını da hep Sophie engellemiştir. Nathan ve Sophie'nin araları bozukken Nathan'ın Stingo'ya zarar vermek istemesi ama Sophie'nin ise içini dökmesi Stingo'nun hayatındaki ideal anne-baba figürüdür aslında. Sophie'ye olan tutkusu, anne özlemi ve cinsel istek arasında gidip gelmektedir. Bu çelişki Nathan'ın bir atak döneminde Sophie ve Stingo'yu silahla tehdit etmesiyle giderilir. Sophie ve Stingo kaçarlar ve Sophie, Stingo'nun aklındaki ve isteğindeki anne profilini yerle bir eder. Stingo, Sophie'ye aşkını Nathan yokken rahat rahat döker, bir yanılgıyla Nathan'ın hayatlarından tamamen çıktığını düşünür. Sophie de 'söylediği o kadar çok yalandan zar zor hatırladığı gerçeği' söyler: Toplama kampında Sophie'ye çocukları arasında bir seçim yapması gerektiği söylenmiştir ve Sophie, tamamen babasına olan tutkusunun geçişi yüzünden oğlu-

nu seçmiş, kızını katletmelerine neden olmuştur. Ama bu işe yaramamış, oğlunu da asla bulamamıştır ve bir süre sonra onun da öldüğünü duymuştur. Stingo için hayalindeki *ideal anne* Sophie değişmiştir. Stingo ve Sophie, o gece sabaha karşı beraber olurlar. Stingo, Sophie'nin sevişmesini '*içindeki ölümü yok etmeye çalışır gibi*' diye tanımlar. Freud'un ölüm-yaşam içgüdü düsü çatışmasındaki yaşam içgüdüünün cinsellik tanımına vurgu yapar.

Sophie'nin bir kadın olarak sürekli Nathan, Stingo, toplama kampındaki Naziler ve daha başka erkekler tarafından sürekli cinsel bir sembol olarak görülmesi ile anne rolü film boyunca çatışır. Bu genel gibi gözükken çelişki aslında Stingo'nun Oidipus Kompleksidir. Bir anne olarak Sophie'nin yanlış kararları Stingo'nun bunu aşmasını sağlar. Stingo ile beraber olduktan sonra Sophie bir kez daha annelik içgüdüünü kaybettiğini düşünür ve Nathan ile beraber intihar ederler. Aynı Hitler ve Eva Braun gibi. Stingo'nun annesiyle olan karmaşası, Sophie'nin gerçek hayat hikayesi ile çözülür; Sophie'nin yalan hikayesi ise Nathan'ın paranoyasını hem iyi hem kötü şekilde besler. Film boyunca kadınlığı annelik ve seksle sınırlanan Sophie aslında her düğümün çözümü olmuştur. Stingo da böylece ölümle ve aşkla tanışmış olur.

GURBETÇİ ŞABAN

Mehmet Karasu*

Film, 'bir Türk dünyaya bedeldir' ideolojisinin yer yer ayyuka çıktığı, mantık hatalarının alabildiğine fazla olduğu, eksiklik hissine bağlı Alman düşmanlığının söylemlerde vücut bulduğu bir alt yapı içerse de, üst yapı olarak 1980'lerde Almanya'ya göç eden Türk işçileri ve onların kültürlenme süreçleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Malatyalı Şaban Yıldız, çalışmak niyetiyle gönüllü olarak Almanya'nın Köln şehrine gitmek için İstanbul'dan otobüsle yola çıkar. Biraz gariban, biraz muzip ve 'Türk samimiyeti' tavrıyla otobüs içindeki yolcularla birincil ilişkiler kurmaya çalışır. Söz gelimi herkese toplu olarak 'iyi yolculuklar' temennisinde bulunan Şaban, yolcu arkadaşınıyol boyunca yolculuktan adeta bezdirir. Onun gazetesini izinsizce alır, bisküvisini sormadan yer, ayaklarına basar, omzunda uyur ve ona rahat vermez. Aynı otobüste Bahar da vardır. Bahar da Şaban gibi çalışmak niyetiyle gönüllü olarak

Almanya'ya gitmek için otobüstedir. Şaban'ın ondan duygusal etkilenmeleri ilk olarak otobüste başlar. Geleneksel toplumsal roller sebebiyle esprili bir dille, dolaylı yoldan Bahar'la ilgilenir. Bahar tipik Anadolu kadını görünümündedir: başörtüsü, uzunca bir etek, 'edepli tavırlar' ...

Münih'ten aktarmayla Köln'e geçiş yapan Şaban ilk olarak amcaoğlu olan Nuri'nin yanına gider. Tipik bir göç etme davranışının resmedildiği sahnelerde şehrin biraz daha periferinde, eski tipli bir evde kalan akrabası Nuri de Almanya'da çalışan bir Türk'tür. Şaban 'yol yordam bilen' akrabasının yanına gider. Kendine barınacak bir ev bulmuştur. Ancak ev karmakarışıktır. Teknik ve sanayi açısından gelişmiş Almanya, bazı diğer ülkelerce de cazip istihdam alanıdır. Söz gelimi evde Cezayirli, Yunanistanlı insanlar ve pek çok çocuk bir arada yaşamaktadır. Bu karmaşık evde akrabasını arayan Şaban önce Cezayirli kadınla, sonra da Yunanistanlı kadınla Türkçe konuşarak akrabasını bulmaya çalışır. Hâliyle anlaşılamaz. Daha sonra ortalıkta dolaşan bir çocuğa devrik Türkçe cümlelerle yani turist Türkçesiyle akrabası Nuri'yi sorar. Çocuk Türk'tür. Şaban rahatlamıştır. Çünkü derdini anlatabilecektir artık. Konuştuğu çocuğun, akrabası Nuri'nin evladı olduğunu öğrenince ona önce elini öptürür. Sonrasında da kendisi de Nuri'nin annesinin elini öper. Kültürel ortak davranış kodlarının vurgulandığı sahnelerde Şaban adeta sosyal destek aramakta ve

* Araş. Gör.

evde başka Türklerin olup olmadığını merak etmektedir. Evin bir odasında Nuri ve ailesi, diğer odasında da başka bir Türk ailesi kalmaktadır. Nuri diğer odadaki soydaşlarıyla Şaban'ı tanıştırmak ister. Tesadüf bu ya diğer odadaki Türk ailenin içinde Bahar da vardır.

Şaban, Almanya'ya turist pasaportuyla geldiği için ne oturma izni ne de çalışma izni vardır. Yasalar bağlamında pek çok haktan mahrum kalan Şaban, kaçak olarak çalışmak için kendisine tarif edilen metro şantiyesine gitmeye çalışır. Köln caddelerinde birbirleriyle öpüşen çiftleri, herkesin gözü önünde yiyecek tüketenleri ve 'açık' kadınları gören Şaban bu durumu yadırgamış ve biraz utanmıştır. Elindeki minik adres kâğıdıyla geleneksel kıyafeti ve şapkasıyla dolaşırken bir grup Türk görür ve onlara adresi sorar. Türkler, Şaban'ın oturma ve çalışma izninin olmamasından dolayı onun çok dikkatli olması gerektiğini ve Alman polisine kesinlikle yakalanmamasını öğütler. Alman polisinin sertliğine atıf yapılan sahnelerin ardından Şaban çok korkmuştur. Güvenlik kaygısıyla köşe bucak polislerden kaçmaya çalışır. Dolayısıyla mekân kullanımı kısıtlanmıştır. Paranoyak davranışlar sergiler. Siren seslerinden, polis arabalarından ve polislerden alabildiğine tedirgindir. Sonra caddede yürürken bir mağazanın önünde Almanların taktığı şapkalardan görür. Hemen mağazaya girer ve o şapkalardan bir tane alır. Mağazadan yeni şapkasıyla çıkan Şaban

üzerinden tedirginliği ve gereksiz fazla korkuyu atmıştır. Çünkü artık o bir 'Alman' olmuştur. Kültürlenme süreçlerinden entegrasyon stratejisini başarıyla başlatan Şaban, artık kendinden emin adımlarla Köln caddelerinde yürür. Bir Alman büfeciyle giriştiği pazarlık bir taraftan kendi kültürel özelliklerini korumak için bir hamle gibi yorumlanabilirken, diğer taraftan onun kurnazlığına da atıf yapmaktadır. Filmin pek çok sahnesinde Almanlar çoğu kez kendi aralarında Türkçe konuşurken, Şaban ve Alman biri ya da birilerinin olduğu sahnelerde Almanların birbirleriyle Almanca konuşmaları, filmin Almanya'da çekildiğini ve karakterlerin Türk olmasına rağmen bir Almanı canlandırmaya çalışmalarını dilsel vurgularla güçlendirmek için yapılmış olsa gerektir.

Bahar'ın evde çıkan kavgadaki söylemleri sosyal kimlik ve grup aidiyeti açısından önem arz etmektedir. Kavga, evdeki Yunanlılarla Cezayirliiler arasında gerçekleşmektedir. Bunu gören Bahar'ın pozisyon alarak 'Yunanlılar bir olmuş, dindaşlarımızı dövüyorlar. Yürüyün, şu keferelere hadlerini bildirelim. Savulun Türkler geliyor' demesi bu açıdan epeyce manidardır. Çünkü her ne kadar Bahar, dini kimliğini ulusal kimliğiyle harmanlayıp böyle bir söylem içine girmişse de İslam dininin ritüellerini kendi hayatına geçirmesi açısından gayet pasiftir. Ancak verili ortamdaki 'karşı grubun' varlığı Bahar'ın Müslüman-Türk kimliğinin kontrast etkisiyle belirginleşmesine ve keskinleşmesine neden

olmuştur. Sonradan eve polis gelir. Şaban ve Bahar tuvalete saklanmışlardır. Polisler evdeki yaşlı kadına onları sorar, Almanca sorduğundan yaşlı kadın anlamaz ve hâliyle cevap veremez. Polisler gittikten sonra Bahar ve Şaban tuvaletten çıkar. Onların aynı yerden baş başa çıktıklarını gören Bahar'ın evdeki yakını, şaşırır ve bayılır. Zira Bahar'ın yakını, mahrem alan ihlalinden mevcut durumu içselleştirememiştir.

Şaban dışarıda gezerken bir Alman'a rastlar. Biraz Türkçe biliyordur Alman ve Şaban gibi kaçak olarak Almanya'da yaşayan kimseleri bularak, düşük ücretle çalıştırmayı kendine iş edinmiştir. Bulduğu her kaçak işçi için komisyonunu almaktan da geri durmaz. Filmin bu sahnelerinden sonra Hitler sevdalısı fabrika sahibi, işçileri ezen 'zalim' ustabaşı abartılarak sahnelenir. Eşini sekreteriyle aldatan fabrika sahibi, Türk işçilerinden gereksiz yere kestiği yevmiyelerle, sekreterine pahalı bir hediye alır. Ayrıca fabrika sahibinin (Hans) odasındaki perdeli kısımda Hitler'in portresi vardır. İlginç olan ise Hitler'in portresinin perdeyle gizlenmiş olmasıdır. Böylece hem Hitler'in fetişleşmesi araçsallaştırılmış hem de iktidar ilişkilerindeki mahrem mesafe pekiştirilmiştir. Hans kimi sahnelerde perdeyi açarak portrenin önüne gelir ve Hitler'e selam verir. Ritüellerle bezenmiş sahneler dikkat çekicidir. Fabrika sahibi faşist ve bir Türk düşmanıdır. İşçilerin öğle yemeklerini dışarıdan yemesine izin vermez. Fabrika kantininde yemeklerini yemelerini zorunlu

kılar, üstüne üstlük bozuk ve kokmuş yemekler verir. Böylelikle Türk işçilere verdiği cüzi miktar yevmiyeyi, bozuk ve kokmuş yemeklerden çıkartır. Hatta kimi Türk işçileri bazen rahatsızlanır ve hastaneye kaldırılır. Filmin mantık hatalarından birisi de burada gün yüzüne çıkar: İlkesel olarak hastaneye kaldırılan işçilerin sigortasının olmamasından dolayı, kaçak olarak Almanya'da çalıştığının ortaya çıkması gerekir. Ardından polise haber verilerek gerekli işlemlerin yapılması beklenirken hiçbir sahnede bu konuya atıf yapılmaz. Filmdeki Türk düşmanlığı ve faşizm taraftarlığını içeren söylemler ve fiiller Türklerin kültürleşme süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Çünkü bir toplumsal yapıda entegrasyon sürecinin başarılı olması sadece azınlık kültüre değil, çoğunluk kültüre de bağlıdır. Yani çoğunluk kültür sağlıklı bir kültürleşmeye ne kadar *müsaade* ederse, azınlık kültür de o sürece o ölçüde kanalize olur. Ancak filmde bu olgunun tam tersi işlenmektedir. Hâl böyle olunca kendi içinde gettolaşan Türk mahalleri ya da gruplarının, kendi dinamiği içinde, meydana gelmesi kaçınılmaz bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Azınlık psikolojisiyle ve sosyal kimlik kuramıyla ilişkili olarak, kendini sadece Türk kimliğiyle tanımlayan insanlar, Almanlara karşı önyargı ve ayrımcılık tutumlarını pekiştirmektedir. Bu süreçle kimi Türk işçileri entegrasyon stratejisi yerine segregasyon stratejisini benimseyerek, kendi kültürel öğelerini baskın olarak koruma ve deklare eğilimi içerisine girmektedir. Örneğin, Şaban'ın kaldığı evdeki

odalardan birinde duvarda asılı olan Türk bayrağı ve Kuran-ı Kerim entegresyon stratejisiyle ilişkili gibi görünürken, genel bağlamda segregasyon stratejisiyle daha yakından ilişkili olarak değerlendirilebilir.

Almanya’da yaşayan Hatice Yıldız adındaki yaşlı bir teyzenin oğlu ölür. Ancak bunu devlete bildirmez. Hatice teyzenin oğlunun adı da Şaban Yıldız’dır. Ayrıca, Hatice teyzenin oğlu Şaban Yıldız, devletten çocukları için ‘çocuk bakım parası’ alıyordur. Alman devleti durumdan haberdar olmadığı için ölen Şaban Yıldız yerine Gurbetçi Şaban’ı arar, çocuk bakım parasını teslim etmek için. Şaban da kendisinin kaçak olarak çalıştığının fark edildiğini sanarak polislerden kaçır. Neticede yakalanır ve yakalanmasıyla bayılması bir olur. O hâliyle polis merkezine götürülür. Orda olanlara başta anlam veremez. Ama sonradan aldığı çocuk bakım parası sebebiyle kurnazca bir fikir düşünür. Türkiye’de baba adı Şaban Yıldız olan çocukların belgelerini almak için Malatya’daki köy muhtarıyla görüşür. Türkiye’de bir taraftan bu işlerin halletmeye çalışan Şaban, Bahar’a mektup yazar. Onu çok özlemiştir. Mektubun en sonunu Almanca veda kelimeleleriyle (-Tschüss) sonlandırır. Sürece entegre olmasının bir başka ipuçlarını taşıyan bu dilsel değişimler Şaban’ın kültürleşme süreçlerinde önemli köşe taşlarıdır. Neticede Şaban, 14 tane baba adı Şaban Yıldız olan çocuğun belgeleriyle Almanya’ya döner.

Bahar da Şaban için hem oturma izni hem de çalışma izni almıştır.

Hans sekreteriyle kumar masalarında binlerde Mark para kaybetmeye başlamıştır artık. Bankadan ‘işini büyütme’ gerekçesiyle sürekli kredi alan Hans, aslında içten içe yıkılmaya başlamıştır. Kahramanımız da bunun aksine zengin olmanın yollarını sonuna kadar zorlamakta ve ilginç fikirler düşünmektedir. Bu çabaları onu süt satma fikrine götürür ve Hollanda’ya giderek bir inek alır. İneği evinde besleyen Şaban, çöplerden topladığı muz kabuklarıyla ineğini besler, evde sütünü sağlar ve Alman sokaklarında bardak bardak süt satmaya başlar, *ilham verici* bir azimle. Süt satışlarını Alman kültüründeki giysi biçimleriyle destekleyen Şaban iyiden iyiye Almanya’ya entegre olmaya başlamıştır. Daha sonra evlere süt servis yapma aşamasına geçer ve işlerini büyütmeye olanca hızıyla devam eder. Ardından inek çiftliği ve mezbaha açar. Şaban bir taraftan aldığı çocuk bakım paralarıyla diğer taraftan inek çiftliği ve mezbahadan kazandığı paralarla parasına para katar, Hans da iflasın eşiğine gelmiştir.

Bahar, Şaban’ın Hollanda’ya inek almaya gittiği günlerde karnı burnundadır ve apar topar sancıları nede niyle hastaneye götürülür. Orada Şaban yanında olmadan doğumunu yapan Bahar çok mutludur. Hemşireler yeni doğanın adını Monica koyarlar. Bunu öğre-

nen Şaban başlangıçta biraz kızsız da sonradan bunun 'Alamanya Hatırası' olduğunu söyleyip, diğer çocuğunun adını Türkçe koyacağını söyler. 'Alamanya Hatırası' söylemi bile bizim kültürümüzde baskın görüş olan eninde sonunda vatan topraklarına dönüş fikrine atıf yapan bir yapıdadır.

Zenginleşen Şaban-Bahar çiftinin giysileri de değişmeye başlamıştır. İstanbul'dan geleneksel başörtüsüyle gelen Bahar, saçlarını açmıştır. Şaban daha 'spor giysiler' giymeye başlamıştır. Ancak Bahar geleneksel bir motif olarak örgü işlerine devam etmekte ve bu durum da onun ortak kültürel kodları tamamen terk etmediğine gönderme yapmaktadır adeta. Şaban'ın yürüyüşü bile değişmiştir. Daha güvenli, biraz kibirli tavırlarıyla Türk bankasına para yatırmaya geliş sahneleri buna örnektir.

İflas eden Hans fabrikanın kantinini kiralamaya karar verir. Bu fırsatı kaçırmayan Şaban kantinin işletmesini alır ve hemen oradaki düzeni değiştirir. Daha kaliteli yemekler çıkmaktadır artık ve işçi-patron herkes bir arada yemeklerini yer. Kantinin duvarına da 'Ne Mutlu Türküm Diyene' ibaresini astırmıştır. Ulusal kimliğin bu kadar abartılı vurgulandığı bir diğer sahne de Hitler'in portresinin yerine Atatürk'ün portresini astıran Şaban'ın, Hans ve diğer Almanları portrenin önünde çöktürmesidir. Açık bir şekilde Alman teknik ve sanayi karşısındaki eksiklik duygusunun yansımaları

olarak değerlendirilebilecek bu sahneler, filmin genel harmonisini olumsuz yönde etkilemektedir.

Hans'ın banka kredi borçlarını ödemesi zorunluluğu yüzünden Şaban'la işbirliği yapması gerekmektedir. Filmin başlarında Şaban'ın yanında Almanca konuşan Hans, sanki birden Türkçeyi sökmüştür ve Şaban'dan alacağı borçlar yüzünden yumuşamıştır. Nazi yanlısı tavırlarının yerini süt dökmüş kediye doğru çeviren Hans, fabrikanın %51 hissesini Şaban'a vermek durumunda kalır ve Şaban da Almanya'ya ilk geldiğinde çektiği zulümlerin karşılığı olarak 'intikamını' teker teker Hans ve ailesinden alır.

Geleneksel kültürel kodların bariz bir şekilde vurgulandığı 1985 yapımı film, pek çok yönden eleştiriye açık olsa da dönemin sosyo-politik ve kültürel yapısı hakkında ciddi veriler sunması açısından değerli kabul edilebilir.

SÜREGİDEN NOTLAR-4

Hottobil

26: Söylemler ve Pratikler

Hayatımız bize söylenilenin, söylendiği gibi gerçekleştiğini gördüğümüz acı veren örneklerle doludur. Peki, bu durumun yani bize anlatılanlar ile bizim onları yaşamamız arasındaki nöropsikolojik farklar mekanizmasal olarak nelerdir?

27: Uykunun Fazlası

Uyku süresinin artması, uyanık kaldığım sürelerde üzerime binen zamanı verimli kullanma baskısına ve gün içinde bazı planladıklarımı yapamadan kendimi uykunun kollarına atmama yol açıyor.

28: Bağlam İçin Bir Metafor

Bağlam, genellikle sözün söylendiği anda olur. Söylediğim ya da yazdığım cümleler tekrar kayıt aracılığıyla karşılaşıldığında bağlam ortadan kalkmışsa anlamın, kökü sökülmiş ağaç gibi geçen zaman içinde kaybolduğunu düşünüyorum. İşte bu kadar cümleyi de bağlam-anlam ilişkisini irdelerken düşün-

düğüm kök-ağaç benzetmesini kayda geçirmek için yazdım.

29: Ayakkabıların Sayısı

Türkiye gibi ülkelerde nüfusun çoğunluğu için büyük kentler oluşturma süreci, modern denilen bu çağımızda (belki de yeni dönemin yenileri kendilerini buna benzer adlarla adlandırmış olabilir) geçen on yıllara oranla çok daha fazla sayıda ve farklı çeşitlerde alışverişin yapıldığı yıllar olarak değerlendirilebilir. İnsanların ayakkabı alma sayılarının bugünkü hâline evrilmesi, yaşadığımız dairelerin ve evlerin evrilmesinden çok daha hızlı olmuştur, gördüğüm kadarıyla. Alışverişin artmasının dünya halkları için kitlesel hâle gelmesi önündeki engellerden önce, destekleyici unsurlar daha fazla gibi görünüyor. Bir örnek vermek isterim, genel olarak Avrupa halklarının sahip oldukları ayakkabı sayısı, tarihsel süreç içinde kentleşmelerinden daha sonra artmış olabilir. Özellikle Sanayi Devrimi'ne öncü oldukları düşünülürse ancak Sanayi Devrimi'nin taşınabilir mallarını çarçabuk olarak dünya ülkeleri (ya da çoğu dünya ülkesi), kendi dairesi içinde ayakkabı ve kıyafet odası benzeri bir yapı evrileştiremeden, çok sayıda ayakkabı ile tanışmaya ve almaya başlamışlardır. Küçük dolaplara sığmayan giyim kuşam malzemeleri, yerleşik yapı kültürünün daha yavaş evrildiğini gösteriyor.

30: Facebook'ta Sık Paylaşılan Şiirler ve Düşünürler

Düşünürlerin cümlelerini öyle hap hâline getiriyordu ki kendisi için bile içmesi kolaylaşıyordu. Bazıları Can Yücel'i aşk doktoru bile sanabilir. Okumamanın meydana çıkardığı eksiklik hissiyle, farklı biçimlerde okumuş gibi yaparız. Bence burada bunun da ciddi bir etkisi var. Herkesin kendi meşrebince baktığı pence-reden bazı görmek istedikleri vardır. Bazen zeki ve kültürlü olmak yönündeki sosyal dinamik, kendi pencerelerinin önüne bunları getirme eğilimini arttırmış olur.

31: Hipokrat Yemini

Her doktor tarafından Hipokrat Yemini'nin bozulmadığı gün yok gibidir. Hipokrat Yemini'nin tercihen bir unsur olarak yapılmadığını tahmin ediyorum. Tercihen yapılmayanların, kuralları belirlenmiş bir oyuna oyuncu olarak girdikleri ile anlatısı, kişisel açıdan rahatsız olunanlar için daha sıklıkla kullanılır. Kuralları oluşan ve oluşmakta olan dışında hiçbir şey görmüyorum ancak bazıları bize daha çok acı veriyor.

32: Yalan Söyleme Üzerine

Yalan söyleme meşruiyetini sağlayan insanı, kabul eden ya da reddeden bir doğruluk makinesi yoktur. Herkes buna zihinsel süreçleriyle karar verir. Bu konuda alınan kararların doğruluğu ya da yanlışlığı belki ispatlanır, ancak bence neyin doğru ya da yanlış olduğunun genellikle yorumda kaldığı yerde; konu tama-

men kavramsal olarak kalacaktır. Bir de insanın eylemlerini sadece görüntüde 7/24 ve 360 derece kaydeden bir kamera bile yok ki; zaten yok.

33: Uzaya Merakımız ve Sosyal Problemlerimiz

Bazen şöyle diyorum, uzay araştırmaları sosyal araştırmalarından daha kolaydır. Ancak sosyal sorunlarımız uzay bilimine gönül vermemizi ve konsantre olmamızı bazen çok zorlaştırır.

34: Gösterimi ve İçeriğiyle Bir Kültür İktidarı

Böyle havalı bir başlığım olsun. Yerel kabileler olarak adlandırılan pek çok insan topluluğunun müziklerini Kuzey Amerika ve Avrupa yapımı filmlerden görüyoruz. Öyle olması da beklenmez miydi zaten? Onları gösteren ve modern denilen televizyon-sinema bu kültürlerden gelen icatlar...

35: Ayrıymış Gibi Yaşarlar, Beraberce Gömülürler ve Davranış Ekonomisi

Tüm bir gelenek fısır fısır konuşuyor ve fısır fısır konuşulmaktan korkuyor ve belki de en kolay fısır fısır konuşma alışkanlıkları olmayana karşı fısırdıyorlar. İnsanlar ortak korktukları şeye karşı birliktelik oluşturmak yerine tek tek alanın içinde kalma eğilimindedir. Yani ayrıymış gibi yaşarlar; beraberce gömülürler (Ataol Behramoğlu'dan değiştirilmiş alıntı). Zihin süreçlerinde, gündelik yaşamda en kolay ortaya çıkan tepki, korkulana uymaktır ve bu durum gündelik hayatın zihin seviyesinin bir patolojisi gibidir.

NEDEN?

Dünyada hız limiti
maksimum **140 km**'dir.

Üretilen araçlar ise
240 km hızla gider

**dikkat, bu ÷lkede
para için ölebilir
ya da ld÷r÷lebilirsiniz**

KAPİTALİZM bir yalnızlık öyküsüdür

*Dergide yayımlanan yazıların
bilimsel, hukuki ve etik sorumluluğu
yazarlarına aittir.*

İletişim

ontodergisi@gmail.com

Takip Adresleri

(Erişim için simgelerin üzerine tıklayınız.)

www.ontodergisi.com

